

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

В.о. завідувача кафедри

_____ Р.О. МАКСИМОВИЧ

« ____ » _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ
МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ:
АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Виконавець: Агаєв Фаталі Самір огли

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Лесь Ірина Олександрівна

Нормоконтролер: викладач Головатенко Марина Юріївна

Київ, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ПРОБЛЕМИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	6
1.1. Визначення поняття та класифікації спорів у міжнародному праві.....	6
1.2. Місце альтернативних методів у процесі вирішення міжнародних спорів.....	13
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА МЕТОДІВ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	21
2.1. Переговори.....	21
2.2. Міжнародний арбітраж.....	33
2.3. Медіація.....	40
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	51
3.1. Практика застосування альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві.....	51
3.2. Перспективи застосування альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві.....	57
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження. Розвиток світових тенденцій проголошення найвищими суспільними цінностями прав і свобод людини, її честі та гідності, недоторканності та безпеки потребує створення ефективних механізмів захисту суспільних інтересів людини і громадянина, встановлення чіткої правової системи та нормального функціонування всіх гілок влади. Одним із основних напрямів створення сильної правової держави та незалежного громадянського суспільства є встановлення процедур запобігання та вирішення наслідків різноманітних спорів чи конфліктів інтересів, що виникають через певні матеріальні інтереси в суспільстві, вирішення яких потребує певних правових умов та чіткості.

Одним із основних принципів міжнародного публічного права є мирне вирішення спорів [1]. У цьому випадку доцільно використовувати засоби, які не порушують права та законні інтереси інших країн, а також сприяють майбутньому розвитку дипломатичних відносин між двома країнами. Інші держави можуть брати участь у конфлікті не тільки як сторони спору, але і як треті сторони, виступаючи в якості незалежних арбітрів.

Як показує світова практика [2], альтернативне вирішення спорів є цілком реальним і життєздатним механізмом вирішення приватно-правових спорів між юридичними та фізичними особами. Застосування альтернативних способів вирішення спорів обумовлено об'єктивними факторами, серед яких: необхідність спрощення процедури вирішення спорів, використання наявних методів примирення для подолання юридичних конфліктів, потреба у вивільненні судових органів від значної кількості приватно-правових спорів [2, с. 241].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вчені-юристи, особливо в Україні, все ще досліджують питання альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві. Обрана нами тема фрагментарно досліджується в окремих наукових статтях Т. М. Худякової [3], І. Терещенка [4], А. Залара[5] та ін., а також у окремих наукових дослідженнях вчених, які опосередковано торкалися цієї проблеми, наприклад праці О. П. Євсєєва [6] та О. В. Федьковича [7]. Останнім часом у нашій державі з'являється все більше інформації про такий вид альтернативного вирішення спору як медіацію (відновне правосуддя), яка вже досить поширена в країнах Заходу, а також нею все більше цікавиться українська громадськість [8]. Хоча деякі експерти вважають, що медіація залишається «маловідомим і загадковим явищем» в Україні [9], вона поступово набирає обертів і популярності. Однак аналізу сучасного застосування мирних методів вирішення міжнародних конфліктів та перспективам розвитку цього процесу, на нашу думку, присвячена недостатня увага, що і актуалізує обрану нами тему.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є аналіз діючих міжнародних-правових актів, які визначають сучасні тенденції використання альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних **завдань:**

- визначити поняття та класифікацію спорів у міжнародному праві;
- дослідити місце альтернативних методів у процесі вирішення міжнародних спорів;
- розглянути переговори як один із видів альтернативного вирішення спорів у міжнародному праві;
- проаналізувати міжнародний арбітраж у системі альтернативних методів вирішення спорів;
- надати характеристику медіації як найбільш популярному методу вирішення спорів;

- висвітлити практику застосування альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві;
- визначити перспективи розвитку застосування альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що регулюють сучасні тенденції використання альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві.

Предметом дослідження є комплекс теоретико-правових уявлень щодо сучасних тенденцій використання альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві.

Методологічна основа роботи. Методологія даної дипломної роботи складається із спеціально-наукових та загальнонаукових методів дослідження. Серед спеціально-наукових методів важливо виділити історико-описовий, історико-порівняльний, нормативно-ціннісний, а також функціонально-структурний підходи. З групи загальнонаукових методів у роботі застосовувалися індукція та дедукція, аналіз та синтез, а також діалектичний метод пізнання.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференціях:

- «Зарубіжний досвід застосування альтернативних методів вирішення міжнародних конфліктів» (Міжнародна наукова інтернет-конференція «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації», м. Переяслав-Хмельницький);
- «Медіація як альтернативний метод вирішення спорів (Студентська науково-практична конференція «Актуальні проблеми міжнародного та європейського права. Погляд молодих вчених» , м. Львів).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається з трьох розділів, якими охоплюються сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (118

найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 83 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 13 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ПРОБЛЕМИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1.1. Визначення поняття та класифікація спорів у міжнародному праві

Згідно з міжнародним правом кожна держава та інші суб'єкти міжнародного права зобов'язані вирішувати суперечки між собою мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир, безпеку та справедливість [10]. Принцип мирного вирішення міжнародних суперечок є імперативним принципом міжнародного права. Він закріплений у п. 3 ст. 2 Статуту ООН [11], в Декларації про принципи міжнародного права [12], що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р., Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. [13] і в багатьох інших універсальних, регіональних і двосторонніх договорах. Цій проблемі присвячено більше 3000 наукових праць [14].

Проблема використання мирних засобів вирішення міжнародних суперечок обговорювалася ще на Гаазьких конференціях світу 1899 і 1907 рр.[15]. Як справедливо зазначав Ф. Ф. Мартені, «в історії розвитку мирних засобів для вирішення міжнародних зіткнень Гаазька конференція миру, скликана Царем Імператором в травні 1899 р., завжди займають вельми почесне місце» [15, с. 7].

Однак Гаазькі конференції світу не ставили питання про заборону війни як засобу вирішення суперечок. Тільки Паризький Договір про відмову від війни як знаряддя національної політики 1928 р. [16] засудив звернення до війни для врегулювання міжнародних суперечок. Держави - учасниці

Договору визнають, що врегулювання або вирішення всіх що можуть виникнути міжнародних спорів чи конфліктів, якого б характеру або якого б походження вони не були, повинні «завжди знаходити тільки в мирних засобах» [16, с. 2].

Таким чином, принцип мирного вирішення міжнародних суперечок сформувався до Другої світової війни і був закріплений у ряді міжнародних договорів. Проте надалі він був конкретизований і розвинений в Статуті ООН (п. 2 ст 2, ст. 33-38). Єдино правомірним способом вирішення суперечок і розбіжностей між державами оголошуються мирні засоби, перелік яких дано в Статуті ООН.

Конференція 1907 р. схвалила Конвенцію про мирне вирішення міжнародних зіткнень [17]. Стаття 1 цієї Конвенції закріплює, що з метою попередження можливості звернення до сили у відносинах між державами договірні держави погоджуються докладати всі свої зусилля до того, щоб забезпечити мирне вирішення міжнародних спорів. Конвенція закріплює ряд ефективних засобів мирного вирішення спорів, у тому числі добрі послуги і посередництво, міжнародні слідчі комісії, міжнародні третейські суди тощо [17, с. 17].

Міжнародні спори вирішуються на основі суверенної рівності держав і при дотриманні принципу вільного вибору засобів відповідно до зобов'язань за Статутом ООН і принципами справедливості і міжнародного права. Застосування будь-якої процедури врегулювання спору або згода на таку процедуру, вільно узгоджену між державами стосовно існуючих або майбутніх суперечок, в яких вони є сторонами, не повинно розглядатися як несумісне з принципом суверенної рівності держав [18].

Держави, які є сторонами в суперечці, повинні продовжувати дотримуватися у своїх взаєминах їх зобов'язань згідно з основними принципами міжнародного права, що стосуються суверенітету, незалежності і територіальної недоторканності держав, а також іншими загально визнаними принципами і нормами сучасного міжнародного права.

Статут ООН ділить міжнародні спори на дві категорії: а) особливо небезпечні, продовження яких може загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки (ст. 34); б) будь-які інші спори (п. 1 ст. 33, п. 1 ст. 35, п. 1 ст. 36). Поряд з терміном «спори» в Статуті ООН вживається поняття «ситуація» (ст. 34, п. 1 ст. 33). Ситуація також «може призвести до міжнародних тертя» або викликати «суперечку» [19].

Статут ООН не містить критеріїв поділу спорів і ситуацій на зазначені дві категорії, делегуючи рішення цього питання Раді Безпеки. Відповідно до ст.34 Статуту ООН «Рада Безпеки уповноважується розслідувати будь-який спір або будь-яку ситуацію, яка може призвести до міжнародних тертя або викликати спір, для визначення того, чи не може продовження цього спору або ситуації загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки».

Таким чином, поділ міжнародних конфліктів на спори і ситуації є умовним і відносним. Ситуація - більш широке поняття, ніж спір. Як суперечки, так і ситуації можуть загрожувати миру та безпеці, і в силу цього розгляд їх входить в компетенцію Ради Безпеки, Генеральної Асамблеї та інших органів ООН [20].

Статут ООН, а також інші міжнародні договори не містять чіткого розмежування між політичними та юридичними суперечками. Згідно з п. 3 ст.36 Статуту ООН суперечки юридичного характеру повинні, як загальне правило, передаватися сторонами в Міжнародний суд ООН. Статут Суду [21] містить перелік правових спорів, за якими юрисдикція Суду є обов'язковою. У Статуті йде мова про суперечки, що стосуються тлумачення договору; будь-якого питання міжнародного права; наявності факту, який, якщо він буде встановлений, представить собою порушення міжнародного зобов'язання; характеру і розмірів відшкодування, яке належить за порушення міжнародних зобов'язань. Зрозуміло, даний перелік правових спорів не є вичерпним [21, с. 31].

Політичні суперечки як найбільш важливі і складні (наприклад, за територіальні претензії, визначення меж) вирішуються політичними засобами.

Перелік видів мирних засобів, в Статуті ООН не є вичерпним, а деякі з них є декларативно-рекомендаційними. У зв'язку з цим СРСР у своєму Меморандумі про підвищення ролі міжнародного права [22], представленому сесії Генеральної Асамблеї ООН 29 вересня 1989 р., запропонував виробити та ухвалити універсальний і всеосяжний міжнародно-правовий акт, який би являв собою дієвий інструмент по зміцненню міжнародного правопорядку.

У цьому документі договірний принцип вирішення всіх суперечок між державами тільки мирними засобами, закріплений у Статуті Організації Об'єднаних Націй, міг би отримати свій подальший розвиток і конкретизацію.

Такий документ - Генеральний акт мирного вирішення спорів [23] - міг би містити наступні зобов'язання держав:

- Зобов'язання вживати всіх залежних від них заходів щодо запобігання виникненню міждержавних конфліктів, керуючись при цьому загально визнаними принципами і нормами міжнародного права;

- Зобов'язання держав, якщо у разі виникнення спорів, конфліктів з іншими державами, негайно вступити з ними в прямі переговори для мирного і по можливості швидкого і повного залагодження таких розбіжностей у дусі взаєморозуміння і взаємопоступливості, вдаючись у відповідних випадках до проведення попередніх консультацій і створення спільних робочих механізмів;

- Зобов'язання держав в умовах, коли стає очевидним, що шлях прямих переговорів скрутний або відсутній прогрес на таких переговорах і продовження спору може загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, інформувати належним чином в залежності від характеру і суті розбіжностей Раду Безпеки, Генеральну Асамблею або Генерального секретаря ООН, а також інші відповідні універсальні або регіональні міжнародні організації;

- Зобов'язання держав аж до повного вирішення спорів вживати всіх зусиль для того, щоб досягти тимчасової домовленості протягом цього періоду, не ставити під загрозу досягнення остаточної згоди або не перешкоджати їй досягненню і взагалі не вдаватися до будь-яких дій, здатних збільшити або розширити суперечку;

- Зобов'язання держав доброзичливо розглядати в належних випадках можливості використання таких засобів мирного вирішення спорів за допомогою третьої сторони, як добрі послуги, які сприяють організації та успішному ходу прямих переговорів, або посередництво, що допомагає знаходити компромісні шляхи врегулювання розбіжностей, відзначивши при цьому вельми позитивний досвід надання добрих послуг і посередництва з боку Генерального секретаря ООН і не беруть участь у суперечках держав;

- Зобов'язання держав вдаватися до погоджувальної процедури як одному із способів вирішення спорів. У цьому розділі можна було б передбачити у відповідності зі сформованою практикою створення за домовленістю сторін погоджувальної комісії із числа громадян, що сперечаються, і запрошення, за загальною згодою, громадян третіх держав, у тому числі з числа посередників, включених до списку Генерального секретаря ООН. Детальна процедура організації роботи погоджувальних комісій могла б бути викладена в додатку до основного документа;

- Зобов'язання держав в повній мірі використовувати можливості ООН для встановлення фактичних обставин спору та конфліктів, в тому числі шляхом використання можливостей Ради Безпеки, Генеральної Асамблеї та Генерального секретаря ООН;

- Зобов'язання, яке передбачає, що у разі, коли прямі переговори або добрі послуги, посередництво, примирення не привели у розумні строки до мирного врегулювання спору, держави повинні вдатися до процедур, які тягнуть за собою обов'язкові рішення, тобто передати спір на вимогу будь-який із спірних сторін на арбітражний або судовий розгляд. У зв'язку з цим,

зрозуміло, зростає роль головного судового органу ООН - Міжнародного суду.

Поряд із терміном «спір» у ст. ст. 1, 34, 35, 36 Статуту ООН використовується термін «ситуація» (ст. 34).

Відповідно до норм чинного міжнародного права держави повинні проводити «мирними засобами залагодження або вирішення міжнародних спорів та ситуацій, які можуть призвести до порушення миру» (п. 1 ст. 1 Статуту ООН). У зв'язку з відсутністю чітких міжнародно-правових критеріїв поділу конфліктних відносин на спори та ситуації у міжнародно-правовій літературі склалася цілком справедлива думка про те, що розподіл конфліктних відносин на спори та ситуації є умовним та відносним. Статтею 33 Статуту ООН передбачено єдиний арсенал мирних засобів, які можна використовувати як для урегулювання міжнародних спорів, так і для залагодження міжнародних ситуацій.

Поняття «суперечка» і «ситуація» застосовуються для характеристики різних стадій конфліктних відносин між державами. Ситуація є зіткнення інтересів держав, що не супроводжується взаємним пред'явленням претензій з приводу конкретного предмету спору, але породжує тертя між ними. Необхідність застосування мирних засобів для залагодження ситуацій обумовлена ст. ст. 33, 36 Статуту ООН, а також ст. 34, яка говорить про можливість ситуації, яка «призвела до міжнародного тертя або викликала суперечку». У цьому випадку застосування мирних засобів для врегулювання ситуацій матиме на меті не лише своєчасне вирішення міжнародних розбіжностей, а й запобігання їх переростанню в міжнародний спір.

На відміну від ситуації міжнародний спір характеризується наявністю у відносинах держав чітко сформульованих претензій, що взаємно пред'являються, щодо одного і того ж предмета спору. Статут ООН виділяє такі види міжнародних спорів:

- спори, продовження яких могло б загрожувати підтримці міжнародного миру та безпеки (ст. 33,36,37);

- будь-які спори (ст. ст. 34,35,36);
- спори юридичного характеру (ст. 36);
- спори місцевого характеру (п. 2 ст. 52).

Специфіка спору є визначальною при виборі процедури та методів її врегулювання. Наприклад, ст. 36 Статуту ООН наказує Раді Безпеки ООН, роблячи рекомендації щодо вибору процедури та методів врегулювання спорів юридичного характеру, брати до уваги, що такі спори за загальним правилом підлягають передачі сторонами до Міжнародного суду ООН. Спори місцевого характеру за загальним правилом повинні вирішуватися мирними засобами за допомогою регіональних органів та угод до передачі цих спорів до Ради Безпеки ООН.

Стосовно будь-яких спорів Рада Безпеки ООН уповноважена проводити розслідування щодо визначення того, чи не може продовження цього спору загрожувати міжнародному миру та безпеці (ст. 34 Статуту ООН). Спори, продовження яких може загрожувати міжнародному миру та безпеці, так само як і ситуації подібного характеру, повинні відповідно до ст. 33 Статуту ООН вирішуватися за допомогою мирних засобів.

Різниця між спорами, що загрожують міжнародному миру та безпеці, та спорами, що ще не досягли такої гостроти, не означає, що імперативні положення Статуту ООН про обов'язковість мирного вирішення спорів не повинні належати до спорів другої категорії. Щодо цих спорів у Статуті висловлена ідея їх завчасного запобігання та попередження. Будь-яка невирішена, «заморожений» спір здатний серйозно впливати на міжнародні відносини, посилюючи загальну напруженість і породжуючи нові конфліктні ситуації.

Застосування мирних засобів для врегулювання міжнародних спорів та ситуацій - імперативний принцип сучасного міжнародного права, який однаково відноситься як до спорів так і до ситуацій, продовження яких може загрожувати підтримці міжнародного миру та безпеки (п. 1 ст. 33 Статуту

ООН), так і до спорів, які досягли такого ступеня гостроти, тобто до «будьяких» (ст. 38 Статуту ООН) і «місцевих» (ст. 52 Статуту ООН) спорів.

Отже, у міжнародному праві немає загальновизнаного визначення поняття «міжнародний спір». Ознаки спору встановлюються потребою реалізації певної процедури врегулювання міжнародних спорів, передбаченої конкретним міжнародним договором. Час досить часто регламентація процедур мирного врегулювання відбувається без формального визначення ознак міжнародного спору. Втім, у сучасній теорії склався в цілому єдиний підхід до визначення змісту цього поняття. Він ґрунтується на практиці Міжнародного Суду, під міжнародним спором розуміється конфлікт правових поглядів, об'єктивно існуючий до початку розгляду справи. Це означає, що для наявності спору недостатньо констатації однієї різниці у поглядах сторін щодо права чи факту чи його інтересів. Така суперечність має бути об'єктивно виражена в офіційних діях принаймні одного з них.

1.2. Місце альтернативних методів у процесі вирішення міжнародних спорів

Термін «Альтернативне вирішення спорів» або «АВС» передбачає широке коло механізмів вирішення спорів, які є альтернативними розгляду спорів у судах. Цей термін може використовуватися для визначення різних механізмів вирішення спорів, починаючи від переговорів щодо досягнення мирової угоди (*facilitated settlement negotiations*), в якій сторони спору заохочують до ведення прямих переговорів, перш ніж звернутися до інших правових механізмів вирішення спорів, і до третейського (арбітражного) розгляду, який може бути дуже схожим із судовим розглядом [24].

Система альтернативного вирішення спорів (АВС) є набором засобів і механізмів, що утворюють процедури вирішення та позасудового врегулювання спорів, що виникають між суб'єктами правовідносин. При

цьому кінцева мета застосування АВС – вирішення конфлікту за найменших витрат для всіх його учасників.

У зв'язку з цим система АВС виходить із співвідношення трьох базових позицій вирішення конфліктних ситуацій у конфліктології – сили, права та інтересів [25].

Позиція сили передбачає, що інтереси однієї сторони пригнічуються за рахунок силової переваги іншої сторони. Це може бути фізична сила, чисельна чи технічна перевага, фінанси чи статус тощо. Такий підхід дає швидке вирішення проблеми та забезпечує досягнення результату.

Позиція права працює там, де є застосування закону в суді, арбітражі або третейському суді, будь-яких інструкцій, нормативів, правил. Крім того, цей підхід може включати в себе і тиск, використовуючи процедуру виконавчого провадження, традиції ділового обороту, професійні та етичні стандарти.

Судовий розгляд спочатку передбачає протистояння сторін і часто ще більше погіршує відносини між ними. Нерідко винесення судового рішення не означає дійсного вирішення конфлікту, а навпаки, може спровокувати його ескалацію. Не тільки прогнала, але й сторона, що виграла, буває не задоволена досягнутим результатом.

Підхід з позиції інтересів припускає, що для того, щоб вирішити суперечку, сторони намагаються визначити, що стало підставою для виникнення спору і, по можливості, задовольнити ті інтереси, які були порушені [25, с. 74].

АВС є менш формальною процедурою порівняно з процедурою розгляду справ у судах, що дозволяє значною мірою розвантажити судову систему, врегулювавши при цьому конфлікт [26].

Основними передумовами застосування АВС є [27, с. 122-124]:

– наявність у сторін конфлікту бажання зберегти наявні між ними відносини, вирішивши спір за допомогою переговорів;

– правові рамки вирішення конфлікту не дають можливості розв'язати конфлікт таким чином, щоб вирішення було завершено і задовольняло всі сторони;

- існує необхідність вирішення конфлікту найменш хворобливими засобами у зв'язку з необхідністю збереження або припинення довгострокових відносин (наприклад, між державами – стратегічними партнерами тощо),

- між сторонами конфлікту існують множинні процедури або конфлікт має комплексний характер;

– ситуація вимагає високого рівня конфіденційності чи роздільного обговорення між сторонами;

– конфлікт зачіпає інтереси більшої кількості учасників, ніж прямих сторін конфлікту у судовому процесі;

- необхідність скорочення витрат на вирішення спору;

- сторони хочуть вирішити конфлікт менш формально та якомога швидше тощо .

У той же час у ряді випадків АВС вважаються непридатними [27, с. 230-231]:

– у тих випадках, коли вирішення конфлікту створить прецедент або матиме високу суспільну значимість;

– у разі, якщо є серйозний дисбаланс влади чи одна із сторін конфлікту не має змоги захистити свої інтереси;

– стан здоров'я однієї зі сторін конфлікту не дозволяє їй брати участь в АВС;

– одна із сторін конфлікту демонструє явну нетактовність і не бажає врегулювати конфлікт мирними засобами;

– переговори розглядаються однією зі сторін конфлікту як демонстрація слабкості чи прохальної позиції стосовно іншої сторони, і навіть як засіб затягування процесу розв'язання конфлікту;

– сторони не довіряють іншій стороні у питанні подальшої реалізації досягнутих під час АВС домовленостей.

АРС, пов'язані з судом, – це процеси АВС, які формально пов'язані з державною системою правосуддя. Така діяльність із застосування АВС санкціонується, пропонується, використовується, застосовується і направляє в судову систему і базується на ній. Засновані на суді програми та судові спрямування до приватних АВС послуг також охоплюються цим терміном. Угоди, що впливають із пов'язаних із судом АВС, можуть набувати юридичної сили судового наказу [28].

АВС, що відносяться до суду, – це програми або практики АВС, які затверджуються та використовуються судовою системою.

Існують різні класифікації альтернативних засобів вирішення спорів [29].

У загальному вигляді методи альтернативного вирішення спорів можна поділити на переговори, посередництво/примирення (медіація) або третейський розгляд (арбітраж).

Переговори як одна з найбільш типових форм альтернативного вирішення спорів спрямовані на створення умов, у яких сторони спору заохочують прямі переговори без залучення третьої сторони. Це процес, під час якого сторони добровільно виробляють взаємну угоду щодо вирішення загальної суперечки. На відміну від АВС із залученням третьої сторони переговори дозволяють сторонам, що сперечаються, самостійно контролювати процес і рішення.

Примирення та посередництво (медіація) дуже близькі один до одного в тому, що вони мають на увазі наявність третьої сторони для посередництва у конкретній суперечці або для узгодження взаємин. Медіатори або посередники можуть сприяти спілкуванню або допомогти у структуруванні мирової угоди, але вони не уповноважені виносити вердикт.

При цьому у посередництві зустрічі зі сторонами проводяться окремо з метою докласти зусиль для встановлення взаєморозуміння та виявлення

причин спору, і таким чином для створення підґрунтя для вироблення рішення у дружній несуперечливій манері.

Примирення ж – це добровільний і неформальний процес, у якому сторони, що сперечаються, обирають нейтральну третю сторону (одного або більше осіб), які сприятимуть їм у досягненні обопільно прийнятного рішення. На відміну від суддів чи арбітрів медіатор не має повноважень щодо винесення обов'язкового рішення для сторін. Натомість медіатор сприяє формуванню рішення, яке задовольнятиме інтереси всіх сторін. Роль і процес примирення можуть бути дуже специфічними та залежати від характеру спору та підходу медіатора [30].

Медіатор може застосовувати широке коло технік, наприклад, сприяти ефективній комунікації сторін та розвитку між ними співробітництва; визначення реальних інтересів сторін; встановлення та звуження кількості питань; передача повідомлень між сторонами; пропонувати можливі варіанти рішення та подавати наслідки незнаходження рішень.

Третейський розгляд (арбітраж) передбачає наявність третьої сторони для винесення вердикту щодо спору між сторонами.

Важливо розрізняти зобов'язальні та необов'язкові форми АВС. Переговори, примирення та посередництво не є зобов'язальними формами АВС і залежать від бажання сторін досягти мирової угоди. Третейський розгляд може бути як обов'язковим, так і необов'язковим. Обов'язковий третейський розгляд завершується винесенням третьою стороною рішення, яке є обов'язковим для сторін, навіть якщо вони не погоджуються з рішенням. Необов'язковий третейський розгляд також завершується ухваленням третьою стороною рішення, яке, однак, сторони можуть відхилити.

В арбітражі, що має характер судочинства, один або кілька суддів виносять необов'язковий вердикт після проведення прискорених слухань у справі. Таке рішення стосується лише спірних юридичних питань та застосування правових стандартів. При цьому будь-яка із сторін може

відмовитися від виконання необов'язкового рішення та ініціювати судовий розгляд. У деяких випадках на сторону можуть бути покладені фінансові витрати, якщо вона не доведе свою позицію в суді. При цьому такий арбітраж може бути як обов'язковим, так і добровільним.

Приватний арбітраж є «адміністрованим» - керованим - приватними організаціями, або «неадміністрованим» і керованим сторонами. Рішення арбітрів приватного арбітражу може бути як обов'язковим, і необов'язковим [31].

Обов'язкові рішення арбітражу, як правило, виконуються судами і не підлягають оскарженню, крім випадків виявлення шахрайства або інших процесуальних помилок. Найчастіше обов'язковий арбітраж впливає з положень договору, що передбачають остаточний і обов'язковий арбітраж як засіб вирішення спорів.

Також необхідно розрізняти обов'язковий та добровільний АВС. Законодавство деяких країн може зобов'язувати сторони спору провести переговори, пройти процедуру примирення або посередництва перед зверненням до суду. До обов'язкових АВС можна також віднести випадки, коли сторони домовилися про проведення переговорів, проходження процедур примирення чи посередництва у договорі. У добровільних АВС звернення до альтернативних механізмів вирішення спорів повністю залежить від волі сторін.

Класифікація АВС в даний час також проводиться за функціональними (процесами) та інституційними (моделями) підставами [32].

Функціональна класифікація АВС передбачає, що процеси вирішення спорів можуть бути засновані на винесенні обов'язкового рішення чи рекомендацій, на методах фасилітування (управління процесом), а також на різних їх комбінаціях.

До процесів, що ґрунтуються на винесенні обов'язкового рішення, належать арбітраж, експертна оцінка або винесення судового рішення. При цьому роль нейтрального посередника (далі посередник) зведена до того,

щоб після проведення циклу деяких слухань винести рішення, яке буде обов'язковим для сторін або на підставі їхньої прямої згоди, або з точки зору закону. При цьому використання цього функціонального підходу пов'язано з необхідністю створення системи надання обов'язкової сили винесеному рішенню для його виконання (наприклад, видачі виконавчого листа). Використання такого підходу застосовується у тих випадках, коли існує необхідність винесення остаточного рішення у найкоротші терміни, але при цьому сторони не зацікавлені у збереженні відносин у майбутньому або не хочуть або не можуть йти на переговори. У цьому випадку конфлікт вирішується правовими засобами на основі дослідження фактів та доказів.

У процесах, пов'язаних з винесенням рекомендацій, посередник пропонує сторонам варіант вирішення спору, а сторони самі вирішують, чи прийнятна для них ця рекомендація. При цьому думка посередника має бути дуже переконливою і важливою, хоча необхідність застосування правових рамок у цьому випадку є значно нижчою, ніж при винесенні рішення. Найбільш поширеними варіантами таких процесів є примирення та нейтральна оцінка на ранній стадії конфлікту.

Фасилітування включає дві найбільш поширені категорії АВС: медіацію і діалог учасників. Роль посередника у процесі дуже формальна і немає прямого впливу на прийняття рішення щодо можливих варіантів вирішення конфлікту. Відповідальність за вироблення та прийняття рішення лежить на самих сторонах, а посередник лише керує процесом комунікації сторін, а також спрямовує сторони при ухваленні рішення.

З усіх перерахованих вище функціональних процесів найбільш поширеними є арбітраж і медіація.

Арбітраж як процедура також може поділятися на кілька видів. Зокрема, інституційний арбітраж передбачає наявність певного інституту, який функціонує відповідно до певних одноманітних процедурних правил і має певну спеціалізацію. У тих випадках, коли арбітражний інститут

спеціалізується на кількох видах суперечок, для різних видів суперечок можуть бути встановлені різні правила [33, с. 46-47].

Перевагою інституційного арбітражу для сторін є те, що:

- правила та процедури вирішення спору заздалегідь визначені;
- секретаріат або судовий персонал арбітражу надає їм адміністративну допомогу;
- сторони мають можливість вибирати досвідчених арбітрів зі списку, що надається арбітражним інститутом за принципом експертної галузі;
- сторони отримують підтримку при виборі арбітра;
- у таких інститутах існують спеціальні служби з заохочення сторони, яка не бажає розпочати переговори, до залучення до таких переговорів;
- дієвість процедур, що використовуються, була підтверджена на прикладі попередніх спорів, вирішених у даному інституційному арбітражі.

Недоліками інституційного арбітражу є [33, с. 51-52]:

- необхідність оплати додаткових адміністративних витрат;
- бюрократичні процедури інституційного арбітражу можуть спричинити деяке затягування процесу, і навіть додаткові витрати.

Ad hoc (разовий) арбітраж проводиться поза будь-якою арбітражною установою [34]. Як правило, сторони воліють такий варіант арбітражу у тих випадках, коли вони обмежені у фінансах або не можуть домовитися щодо арбітражного інституту, де їхній спір може бути вирішено. Основним недоліком такого арбітражу є те, що до виникнення спору сторони висловлюють думку, що потенційний конфлікт може бути вирішений мирними засобами, у разі виникнення такого конфлікту вони не хочуть співпрацювати поза інституційною установою.

Незалежно від того, який з видів арбітражу застосовується як АВС, арбітр-посередник або панель арбітрів обираються не тільки в якості нейтральних осіб, але і у зв'язку з тим, що він (вони) володіє спеціальними знаннями в предметній галузі спору, і здатний провести арбітражний розгляд відповідно до вимог сторін.

Водночас арбітраж, як форма АВС, тісно пов'язаний із судами та законодавством, оскільки арбітражні процедури потребують такого зв'язку для забезпечення виконання рішення арбітражу, залучення до слухань свідків тощо. В деяких країнах виконання рішень арбітражу здійснюється через екзекватуру – окреме рішення державного суду, яке визнає рішення арбітражу таким, що підлягає виконанню та не суперечить законодавству[35].

Отже, враховуючи вище викладене, слід зробити висновок, що загальними перевагами альтернативних методів вирішення спорів порівняно із судовим розглядом є високий рівень конфіденційності та гнучкості процедур, можливість вибору арбітра з вищим рівнем спеціальної кваліфікації у предметі спору порівняно із суддею, остаточність арбітражного рішення (що скорочує терміни розгляду та витрати), хоча неможливим виправлення можливих помилок. Скорочення термінів та витрат також досягається у зв'язку з наявністю у сторін конфлікту волі до співпраці щодо вирішення спору. У той же час застосування арбітражу складне у разі комплексності справи, необхідності в окремих випадках застосовувати до суперечливих сторін заходів впливу, а також складність процедури виконання рішень.

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА МЕТОДІВ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

2.1. Переговори

Спори та конфлікти є невід'ємною складовою міжнародних відносин. У суперечках приватноправового характеру немає обов'язків держав вирішувати розбіжності і продовжувати мирне співробітництво, тому держави мають право лише тимчасово припинити співробітництво і розірвати дипломатичні відносини (наприклад, перебуваючи у стані війни). Однак надалі вони зобов'язані відновити і налагодити відносини, що існували до конфлікту [36].

Як бачимо, для держав особливо актуальною є можливість використання найефективніших механізмів вирішення спорів, що сприяють сприянню розвитку та зміцненню дипломатичних зв'язків. Саме тому в міжнародному праві є допустимими лише мирні засоби вирішення спорів, до яких належить і судовий розгляд. У зв'язку з цим слід зазначити, що крім поняття «мирні засоби вирішення спорів» використовується також термін «альтернативні засоби вирішення спорів». У цьому випадку йдеться про позасудові способи врегулювання міжнародних конфліктів, які найчастіше передують судовому розгляду та є першим кроком до врегулювання самих розбіжностей.

Перелік мирних засобів вирішення спорів закріплено у ст. 33(1) Статуту ООН [11], причому саме переговори зазначені у ній першими. Насправді переговори використовуються набагато частіше, ніж інші АВС. Крім того, без них не можна застосувати інші АВС.

Переговори є обговорення, яке здійснюється безпосередньо, тобто без участі третьої особи, посередника або медіатора, спрямоване на прийняття спільного рішення, здатного врегулювати наявні розбіжності [37].

Крім способу вирішення спорів, що вже виникли, переговори відіграють значну роль у запобіганні виникненню конфліктних ситуацій. На реалізацію саме превентивної функції спрямовано таку форму переговорів як консультації.

Суть цього способу полягає в тому, що держава при здійсненні дій, що зачіпають права іншої держави, сповіщає її про це з метою отримати схвалення та запобігти можливій негативній реакції. В результаті обидві держави обізнані про виникнення майбутньої ситуації і заздалегідь можуть урегулювати всі розбіжності. У цьому аспекті особливу роль відіграють спеціальні угоди, які дають змогу детально врегулювати порядок здійснення переговорів у такій формі, як консультації та повідомлення.

Необхідно виділити сферу надання взаємної юридичної допомоги, як область, де активно застосовуються переговори з метою здійснення обміну інформацією. Яскравим прикладом є практика міжнародних договорів,

укладених США для врегулювання питань, що стосуються антимонопольної політики. Йдеться, зокрема, про Угоду з Канадою (1995) (вона не є офіційною, але дуже впливає на взаємовідносини двох держав) про застосування законодавства, що регулює питання недобросовісної конкуренції [38]. Ця угода стосується різних аспектів застосування повідомлень, консультацій та здійснення співробітництва в галузі антимонопольного законодавства. Вона охоплює також здійснення розслідувань, спрямованих на виявлення суттєвих обставин для державних інтересів та конфіденційної інформації на території однієї з держав, що дозволяє виявляти порушення антимонопольного законодавства та запобігти можливому конфлікту.

Крім того, США є країною, яка підписала багатосторонню угоду про взаємне сприяння між Радою Європи та ОЕСР (Організацією економічного співробітництва та розвитку) [39], яка передбачає практично необмежені можливості щодо обміну інформацією. Проте, майже всі країни, які нині є учасницями цієї угоди, уклали й окремі податкові угоди зі США. Також ними були підписані угоди про надання взаємної юридичної допомоги в питаннях кримінальних злочинів (відомі як *mutual legal assistance in criminal matters treaties* або MLAT) [40], положення яких дозволяють одержувати податкову інформацію або підтримку в тих випадках, коли скоєно податковий злочин або ж при інкримінуванні такого. Нарешті, низка країн є учасниками Гаазької конвенції про збирання доказів за кордоном [41], положення якої передбачають взаємне сприяння цих країн у збиранні доказів у цивільних справах, включаючи цивільні податкові процеси.

Загалом двосторонні договори, укладені США, формуються на основі поєднання взаємної зацікавленості у зміцненні співпраці щодо вдосконалення застосування законодавства та прагнення уникнути судових спорів або врегулювати їх у разі відстоювання прав на застосування екстериторіальної юрисдикції. Такі договори забезпечують: направлення повідомлення іншій стороні про початок конкретного розслідування та дій

щодо застосування закону, які можуть торкнутися найважливіших інтересів сторони; спільне використання інформації, що стосується кожної сторони розслідування, що проводиться кожною зі сторін, у межах, допустимих національним законодавством; координацію дій щодо ведення розслідування, якщо кожна зі сторін веде своє розслідування за тими самими компаніями або фактами поведінки; розгляд найважливіших інтересів з боку принципів міжнародної ввічливості; ведення консультацій щодо врегулювання потенційних та реальних судових спорів [42, с. 459].

Договори, укладені з Європейським союзом та Канадою, також забезпечують виконання правил «позитивної ввічливості», тобто розгляду однією країною запиту іншої країни з урахуванням взаємної доброзичливості, щоб далі просувати чи ініціювати процедуру судового розгляду з антимонопольної справи щодо фактів поведінки, що завдає шкоди інтересам країни, що направила запит. Наприклад, якщо корпорація європейських виробників зачіпає інтереси не тільки європейських споживачів, а й споживачів США, то повноважні агентства США, застосовуючи принцип позитивної ввічливості, можуть звернутися до ЄС з проханням провести розслідування та вжити необхідних дій щодо такої поведінки корпорації [43, с. 111].

Також застосування принципу позитивної ввічливості можливе, якщо, наприклад, група канадських компаній поділила внутрішній ринок тільки для своєї участі, виключивши тим самим інші конкурентоспроможні компанії, наприклад, компанії США, які можуть здійснювати експорт своїх товарів. При розгляді кожного випадку місцева агенція з конкуренції має можливість для проведення розслідування щодо такої поведінки групи компаній та для накладення відповідних санкцій. Позитивна ввічливість не тільки підвищує ефективність застосування закону, а й допомагає уникнути судових суперечок, які в іншому випадку можуть виникнути при застосуванні юрисдикції інших сторін та стандартів судового розгляду інших країн [43, с. 200].

Двосторонні договори здатні ефективно реалізовувати свої цілі, полегшуючи взаємні контакти та забезпечуючи співпрацю, що загалом підвищує ефективність зусиль, що застосовуються агентствами США з антимонопольної політики. В результаті цього в даний час багато угод зі злиття компаній негайно вивчаються і США, і ЄС, і Канадою. Фахівці із застосування антимонопольного законодавства тісно співпрацюють під час своїх розслідувань щодо таких операцій, але завжди в рамках обмежень, що накладаються місцевим законодавством, яке захищає право своїх компаній на конфіденційну інформацію. Така співпраця не тільки підвищує якість аналізованої інформації, а й надає агентствам право координувати всі необхідні засоби судового захисту.

При цьому консультації необхідно відрізнити від інших способів, які використовуються під час проведення переговорів, зокрема, від повідомлення (notification) та отримання попередньої згоди (obtaining of prior consent) [44]. Наприклад, якщо держава «А» має намір сповістити державу «Б» про майбутні дії, які торкнуться інтересів цієї держави, то повідомлення в цьому випадку буде явно недостатньо для держави «Б», оскільки вона матиме намір детальніше обговорити майбутні події. Отже, необхідне саме отримання згоди держави «Б». За таких обставин вона зможе висловити заперечення щодо зазначених дій. Тим не менш, не у всіх випадках держава «Б» матиме право вето щодо дій держави «А», оскільки реалізація подібного права носить винятковий характер і пов'язана з правом здійснення спільної юрисдикції над чимось. В інших випадках право вето може порушити суверенітет іншої держави.

Питання про необхідність проведення переговорів у різний спосіб часто виникає при реалізації зобов'язань держав щодо запобігання транскордонним збиткам. Держава походження, як правило, зобов'язана проводити оцінку можливих транскордонних наслідків запланованої діяльності. Однак не завжди можливо попередньо оцінити, чи така діяльність порушуватиме права інших держав, зокрема, чи викличе вона неприйнятний рівень збитків. Адже

зацікавлені держави можуть мати дуже різні думки про такі наслідки та (або) порушені права. У таких випадках, якщо немає підстав говорити про явне порушення прав третіх держав, вимога отримання згоди потенційно порушеної держави не узгоджується з винятковим суверенітетом держави в межах її національної юрисдикції. Так, у справі озера Лану (Франція проти Іспанії, 1956 р.) арбітражний суд зазначив, що у випадках, коли оцінку не проведено, остаточне рішення залишається за державою походження, яке й нестиме відповідальність за таке рішення [45].

У цій же справі арбітраж стверджує, що міжнародне право встановлює обмеження свободи держави походження допускати здійснення діяльності в межах її національної юрисдикції, навіть якщо права інших держав не порушуються. На думку арбітрів, недостатньо лише поважати права інших держав, необхідно також брати до уваги їхні інтереси. Держава походження зобов'язана сумлінно зважити всі інтереси, що зачіпаються. Із рішення у зазначеній справі випливає, що сумлінний баланс інтересів потребує дотримання спеціальних процесуальних зобов'язань. Однак такий акцент не змінює ключового положення, що полягає в тому, що оцінка та зважування інтересів здійснюється державою походження. Інакше треті держави могли б паралізувати здійснення суверенітету держави походження. Подальша оцінка поведінки держави може показати, чи вона сумлінно діяла при зважуванні протилежних інтересів. Очевидно, що сумлінність може не підлягати сумніву, якщо потенційно держава-порушник мала змогу озвучити свої думки щодо майбутньої діяльності. Таким чином, дотримання процесуальних обов'язків стає важливим фактором в оцінці сумлінності дій держави походження, у дотриманні ним належної обачності.

З точки зору сфери застосування альтернативних засобів вирішення спорів, важливо враховувати, що консультації як АВС легше використовувати у законодавчій діяльності держави, ніж виконавчій, яка, як правило, має менш жорстку структуру та більш централізований характер. Разом з тим, реалізація законодавчих актів на практиці часто торкається прав

та суттєвих інтересів інших держав (сусідніх, наприклад), тому в цій галузі також необхідно розробляти чітку та ефективну систему норм щодо проведення переговорів у різних їх формах.

Явною перевагою володіють держави, які мають одноманітний підхід до врегулювання розбіжностей одна з одною в таких суттєвих питаннях, як захист навколишнього середовища та міжнародна торгівля. Це дозволяє значно заощадити найважливіший ресурс - час, витрати на який скорочуються за наявності налагодженої системи співробітництва.

Крім консультацій слід особливо наголосити на ще одному підході до врегулювання розбіжностей у сфері здійснення державою законотворчої діяльності - надання права іншій державі брати участь у реалізації законотворчості. Можливість надання такого права залежить від специфіки внутрішнього законодавства та, звичайно, від відносин між державами. Приклад співпраці США та Канади демонструє застосування зазначеного способу на практиці: імпортери газу із США виступали перед Національною службою енергетики Канади, а посадовці Канади брали участь у засіданні комітетів Конгресу [46].

Оскільки в даний час приклади укладення подібних угод зустрічаються досить рідко, очевидним стає те, що держави неохоче допускають втручання у їхні внутрішні справи. Тим не менш, тенденції глобалізації у всіх її проявах і концепція загальної спадщини людства неминуче спричиняють зближення держав та необхідність узгодження своїх дій, тим більше, якщо вони можуть зачіпати інтереси інших країн.

Щодо процедури здійснення, то переговори зазвичай проводяться через дипломатичні канали, тобто через відповідні представництва на території іншої держави. В окремих випадках переговори здійснюються через уповноважені органи, наприклад, міністерства чи департаменти, відповідальні за реалізацію певних напрямів діяльності. У деяких випадках можлива передача спору до вищих органів, якщо уповноважений орган їм підзвітний. В результаті аналізу одного з положень угоди у справі озера Лану

встановлено, що за недосягнення необхідних домовленостей уповноваженими органами спір для проведення подальших переговорів має бути переданий урядам держав.

Як бачимо, сам переговорний процес може здійснюватися у кілька етапів та залучати державні органи кількох рівнів.

Інша ситуація виникає при проведенні переговорів, спрямованих на врегулювання розбіжностей, що періодично виникають або потребують тривалого контролю. У таких випадках доцільно створювати спеціалізовані комісії. Наприклад, держави, що межують одна з одною, створюють подібні комісії для вирішення питань, що стосуються делімітації державних кордонів[47].

Змішані комісії, як правило, складаються з рівної кількості представників держав. Метою їх створення може бути як певна проблема, яка потребує оперативного вирішення, так і невизначене коло запитань, пов'язаних з розбіжностями, що періодично виникають. Прикладом комісії другого типу є Канадо-Американська Міжнародна об'єднана комісія, діяльність якої з моменту створення (1909) характеризується широким колом питань: розвиток промисловості, забруднення навколишнього середовища, а також питання, пов'язані з прикордонними водами [48, с. 219].

Аналіз справи озера Лану дозволяє виявити функції, якими наділяються тимчасові комісії, тобто які стосуються першого типу, згаданого раніше. Після того, як спір було розглянуто Міжнародною комісією з Піренеїв, його було передано Французько-Іспанській комісії інженерів для вивчення технічних аспектів спору. Коли комісія не змогла дійти єдиної думки, Франція та Іспанія створили спеціальну змішану комісію для розробки пропозицій щодо використання озера Лану. І тільки після того, як ця комісія також не змогла вирішити розбіжності, спір було передано на розгляд до арбітражу [49].

Якщо переговори за допомогою зазначених механізмів виявляються непродуктивними, то організовуються саміти на рівні глав держав. Основна

перевага самітів на рівні глав держав полягає в тому, що вони здатні значно прискорити процес ухвалення самого рішення. Крім того, подібні саміти здатні значно підвищити рейтинг політиків та державних лідерів, чому сприяє їхнє широке висвітлення у засобах масової інформації.

Однак саме тому часто переговори на рівні глав держав і не можуть бути продуктивними. Існує думка, що подібні зустрічі повинні обов'язково закінчуватися підписанням чергової угоди, але на практиці це не завжди можливо. Тому в деяких випадках доцільно не висвітлювати у ЗМІ дискусії у самітах, які проводяться на найвищому рівні.

Слід брати до уваги і те, що публічні дебати майже завжди переростають у жорстоке та неконструктивне протистояння, спрямоване на виявлення слабких місць противника.

Нині проведення подібних самітів має винятковий характер, тоді як для ефективного та швидкого вирішення розбіжностей їх необхідно розглядати як звичайний засіб проведення переговорів.

Крім перерахованих способів, існує також переговори, що проводяться в рамках міжнародних організацій, які мають той самий статус і ті самі правові наслідки, що й переговори через офіційні дипломатичні канали [50]. Тобто після даних переговорів у разі не врегулювання розбіжностей суперечка може бути передана до арбітражу. Підтвердженням цього служать справи щодо Південно-Західної Африки (1962), коли одним з основних попередніх заперечень Південної Африки було те, що суперечка не може бути передана до Міжнародного суду ООН, оскільки не було представлено доказів про неможливість її вирішення у вигляді переговорів. Суд не прийняв ці аргументи, обґрунтувавши це тим, що в рамках ООН проводилася серія переговорів, у яких Південна Африка та заявники (Ефіопія та Ліберія) брали участь. Отже, у цій справі переговори справді мали місце, але оскільки сторонам спору до консенсусу прийти не вдалося, справа була спрямована на судовий розгляд [51, с. 3].

Тим не менш, у своїй об'єднаній особливій думці судді Спендер і Фідзморіс вказали, що обговорення в рамках ООН не можуть вважатися переговорами, у зв'язку з тим, що вони не були спрямовані на вирішення саме цієї суперечки і стосувалися лише врегулювання розбіжностей між Генеральною Асамблеєю та Південною Африкою. На їхню думку, переговори в рамках міжнародної організації, які стосуються, наприклад, відмови у виконанні резолюцій Генеральної Асамблеї або вжиття заходів, передбачених резолюціями, ніколи не можуть замінювати прямі переговори між державами. Тому робимо висновок, про те, що теза ,що цей спір не міг бути вирішений шляхом проведення переговорів, безпідставна [51, с. 7].

Аналогічну думку у справі Північного Камеруну висловив суддя Фідзморіс [52], яким чітко було розділено поняття «обговорення» та «переговори». Обговорення, на думку судді, можуть проводитися в рамках міжнародних організацій, коли держави у присутності інших членів цієї організації та з урахуванням її думки обговорюють конкретне питання. У такій ситуації сторони спору не мають можливості безпосередньо і без стороннього втручання врегулювати розбіжність. Отже, альтернативний спосіб, а саме переговори, в даному випадку не може вважатися вичерпаним і безрезультатним. Тоді як прямі переговори можуть призвести до іншого результату та примирити сторони.

Таким чином, можна виділити кілька точок зору на правові наслідки переговорів у рамках міжнародних організацій. Проте, як показала практика, Міжнародний суд ООН схиляється більше до визнання даних переговорів як офіційних та прирівнювання їх до переговорів через дипломатичні канали.

Вибір належної процедури проведення переговорів, безумовно, відіграє дуже важливу роль, але ще більш суттєвим є усвідомлення доцільності проведення саме переговорів як альтернативного способу врегулювання спору.

Справа в тому, що не кожна розбіжність може бути врегульована через переговори. Доцільність використання певного способу вирішення спорів

залежить багато в чому від намірів сторін. Якщо збереження угоди в силі та подальша підтримка дружніх взаємин більш значуще, ніж потенційні збитки від розірвання або зміни угоди, то сторони будуть явно зацікавлені у проведенні переговорів.

Суть спору часто зводиться до того, що одна із сторін отримує вигоду за рахунок збитків іншої сторони. У таких ситуаціях необхідне надання компенсації державі, яка перебуває у явно не вигідному становищі. Наприклад, доцільним є надання такій державі права визначати такі аспекти, як місце та час переговорів, щоб за формальною ознакою сторона відчувала власну значущість.

Більш радикальним вирішенням проблеми може бути об'єднання кількох спорів для врівноваження можливих вигод та втрат. Це комплексне врегулювання (package deals) [49, с. 48] часто зустрічається у багатосторонніх переговорах (наприклад, Третя Конференція ООН з міжнародного морського права, в якій взяли участь значна кількість держав) [54].

Особливу увагу державам слід приділяти процедурі проведення переговорів, до яких громадськість виявляє особливий інтерес. Дуже важливо в таких випадках мінімізувати вплив громадськості на перебіг переговорів, оскільки ті чи інші рішення іншої сторони можуть бути обумовлені або бажанням справити сприятливе враження, або тиском впливових груп.

Процес проведення переговорів має бути заснований на тому ж принципі, що й судовий розгляд, а саме неможливість втручання та тиску на особу, яка приймає рішення. Тільки після завершення заключної стадії переговорів, коли сторони вже узгодили всі істотні умови, стає можливим публічне обговорення даних переговорів. На жаль, на практиці не завжди можливо проводити переговори ізольовано, тим більше що часто держави мають різні цілі, які можуть досягатися, у тому числі за рахунок ЗМІ та широкого обговорення проблем і розбіжностей, що виникли.

У висновку необхідно особливо відзначити, що переговори є потужним самостійним засобом вирішення спорів, хоча, за загальним правилом, за неможливості досягти консенсусу спір передається до суду для подальшого розгляду. Водночас важливо враховувати, що, по-перше, перед початком розгляду суд встановлює, чи справді вичерпано можливість вирішення спору за допомогою переговорів. Здійснюється дана процедура, у тому числі за допомогою аналізу положень міжнародного договору, сторонами якого є держави, що сперечаються. При цьому суд встановлює реальні наміри сторін, виходячи з тексту угоди, а саме, чи переговори мають пріоритетний характер у порівнянні з іншими альтернативними методами вирішення спорів. При цьому сторона, незацікавлена у вирішенні розбіжності через переговори, спробує переконати суд у тому, що перешкод для здійснення його юрисдикції немає, інша ж сторона, навпаки, добиватиметься проведення додаткових переговорів.

Отже, суд має можливість відмовити у розгляді спору через можливість його вирішення під час проведення переговорів, що може призвести до затягування конфліктної ситуації. Одним із можливих способів уникнути подібних складнощів є встановлення терміну проведення переговорів, після якого в разі неможливості врегулювання спору сторони звертаються до суду або використовують інший метод АВР.

У будь-якому випадку, навіть якщо умови міжнародного договору не зобов'язують держави використовувати переговори як пріоритетний спосіб вирішення спорів, обмін інформацією по дипломатичних каналах все одно необхідний, оскільки здійснення міжнародного співробітництва передбачає підтримку дружніх відносин з іншими державами.

Крім того, проведення переговорів необхідне ще й для полегшення подальшого розгляду спору у суді. Цей спосіб покликаний конкретизувати та деталізувати розбіжність, а також виявити та чітко позначити позиції та вимоги сторін.

Таким чином, проведений аналіз показав, що переговори є одним із найбільш значущих альтернативних способів вирішення спорів. Порівняно з медіацією та посередництвом, цей спосіб здійснюється безпосередньо, без участі третьої особи, а отже, і не вимагає додаткових домовленостей і не породжує організаційних складнощів. Реалізація превентивної функції переговорів дозволяє уникнути конфліктної ситуації та підтримувати дружні відносини з іншими країнами, інтереси яких можуть бути порушені діяльністю держави.

Проведення переговорів виявляється результативним і конструктивним лише за збігу цілей і намірів держав. В іншому випадку вказаний спосіб вирішення спорів може мати навіть негативні наслідки та загострити наявні протиріччя. При цьому чітко вибудована схема та вивірена процедура проведення самих переговорів здатні забезпечити ефективне врегулювання конфліктної ситуації та вплинути на подальший розгляд спору судом.

Отже, на підставі проведеного нами аналізу можна дійти наступних висновків щодо застосування такого виду альтернативного методу вирішення спору у міжнародному праві як переговори. Вважаємо, що найефективніше цей спосіб альтернативного врегулювання спорів може застосовуватися за наявності спеціальних угод між державами про співробітництво у певних галузях.

2.2. Міжнародний арбітраж

Незважаючи на досить тривале існування міжнародного права, проблема вирішення міжнародних спорів все ще залишається невирішеною [55]. Держави продовжують вирішувати спори, що виникають між ними, силовими і військовими методами, що загострює міжнародні відносини,

забирає тисячі людських життів і руйнує економіку. Міждержавні протиріччя (спори) носять геоекономічний та геополітичний характер.

Тим часом, вирішення спорів мирними засобами – це один із «принципів міжнародного права», про що йдеться у Статуті ООН [21]. Крім міжнародного арбітражу сьогодні відомі й інші способи мирного вирішення суперечок: переговори, посередництво, примирення, добрі послуги, погоджувальні процедури. На відміну від зазначених п'яти способів, рішення міжнародного арбітражу зобов'язують сторони до виконання рішень щодо конкретних спорів. На жаль, держави мало вдаються до арбітражу і частіше використовують інші способи при виникненні міжнародних суперечок.

Закріплення міжнародного арбітражу як сучасного правового інституту пов'язане з «Договором Джея» 1794 р. [56]. Даний договір укладений Великобританією та США і був присвячений торгівлі та мореплаванню. І хоча він був досить всеосяжний, але багато питань двосторонніх відносин були не до кінця врегульованими. За цим договором було вирішено сформувати три комісії: з прикордонних спорів; з кредитних спорів; «за незаконні захоплення торгових судів» [56, с. 58]. Після кількох років детального розгляду в комісіях спори були врегульовані, що стало поштовхом до практики широкого застосування міжнародного арбітражу та формування системи міжнародного правосуддя загалом.

Відомим кейсом став конфлікт США та Великобританії 1872 р., названий Алабамським, за яким арбітраж зобов'язав Англію сплатити 15,5 млн. дол. за завдані США збитки у ході Громадянської війни Півночі та Півдня [57]. Це був перший в історії випадок застосування арбітражу *ad hoc* для розгляду міжнародного спору. Таким чином, у XIX столітті загальні засади міжнародного арбітражу встановилися договірним шляхом за допомогою звичаю.

Виділяють такі види міжнародного арбітражу: загальний, спеціалізований та спеціальний. Загальний арбітраж застосовується для

вирішення спорів з політичними аспектами, наприклад, конфлікти щодо кордонів, території та ін. [58].

Впровадження технологічних елементів у суспільні відносини викликало необхідність формування спеціалізованих арбітражних судів. Їхня роль в умовах глобалізації лише розширюватиметься. Їх головною відмінністю є те, що їм підсудні міжнародні спори в особливих галузях: у торгівлі, повітряному сполученні, в інвестиційній діяльності і т.п.

Іншим видом арбітражу, який має тенденцію до розширення, - є спеціальний арбітраж. Особливістю даного виду служить участь у розглядуваних справах технічних експертів. Наприклад, у 1982 р. вводиться спеціальний арбітраж для суперечок, пов'язаних із видобутком риби, про захист морів від викидів із суден та від поховання відходів. Якщо сторони не домовилися про інше, винесене спеціальним арбітражем рішення є незаперечним для учасників.

Особливим видом арбітражу є змішаний, під яким мають на увазі розгляд суперечок між фізичними особами, з одного боку, та державами – з іншого. У цьому типі використовується спеціальна автономна арбітражна процедура, що містить як риси арбітражної процедури, так і приватні (комерційні).

Склалися два основні види міжнародного арбітражу. Перший працює на постійній основі, що регламентується у міжнародних договорах. Другий називається *ad hoc*, і він створюється для вирішення конкретного спору. Протягом тривалого періоду країни вдавалися переважно до процедури *ad hoc* [59].

На початок ХХ ст. відноситься поява перших міжнародних судів, які працювали на постійній основі. Це Постійна палата третейського суду, заснована 85 країнами-учасниками Гаазьких Конвенцій 1901 р. [60], Центральноамериканський суд, створений 1907 р. п'ятьма країнами і діяв до 1918 [61, с. 62]. Хоча реально відомою стала Постійна палата міжнародного правосуддя (далі – ППМП), що діяла 1920-1946 рр. [62] і що спочатку

виникла в рамках Ліги Націй. Вона стала першим міжнародним судом із універсальною юрисдикцією, але пропозиція наділити її обов'язковою юрисдикцією не була схвалена. Попри це ППМП працювала досить ефективно. У 1922-1940 рр. було врегульовано 29 міждержавних спорів [62, с. 92].

Створений 1945 р. Міжнародний Суд ООН (далі – Суд) розглядається як правонаступник ППМП. Правовою основою його діяльності служать Статут, який є частиною Статуту ООН, та Регламент. Для того, щоб звернутися до Суду, держава має визнавати його юрисдикцію, що оформляється такими процедурами: підписанням окремої угоди, приєднанням до договору, що встановлює судову процедуру вирішення спорів, заявою про встановлення юрисдикції суду. З 1946 р. Міжнародному суду було передано близько 150 справ [10, с. 95]. До Суду входять 15 арбітрів, котрих на 9 років обирає Генеральна Асамблея ООН. Призначені судді вже ніби не представляють своїх держав, а є незалежними, що підтверджується їхньою урочистою клятвою, що вони виконуватимуть свої обов'язки «неупереджено». Тому іноді судді навіть голосують проти позиції держави, громадянами якої вони є. У складі суду може бути суддя, який є громадянином однієї з держав – учасників спору. Якщо таке виявляється, інша сторона має право обрати будь-якого іншого суддю, який стане членом цього судового засідання.

Ця процедура відображається в окремій угоді *ad hoc*. Суддя *ad hoc* може не бути громадянином держави, яка його призначила. Він бере участь у справі на рівних умовах із колегами, і Суд оплачує йому роботу подобово. Інститут суддів *ad hoc* ілюструє принцип рівності сторін. Якщо для вирішення спору призначаються судді *ad hoc*, їх кількість може перевищувати п'ятнадцять. Підбір кандидатів має забезпечити представництво різних цивілізацій та основних правових систем світу. Наприклад, 1995 р. Розалін Хіггінс з Великобританії стала першою жінкою, обраною членом Суду [63].

Робота Суду в основному проходить у повному складі, але він має право здійснювати свою роботу і через постійні або тимчасові (ad hoc) камери. Статут Суду надає можливість спрощеного провадження для прискореного розгляду спорів, для чого призначаються п'ять суддів. Більше того, для деяких категорій справ Суд може створити камеру із трьох суддів.

Статут Суду визначає джерела права, які може застосовувати Суд у діяльності: міжнародні договори, звичаї, загальні принципи права. Також цілком можливим є використання попередніх винесених судом рішень, а також ідеї, концепції та правові теорії відомих юристів, експертів з міжнародного публічного права.

Загалом до Суду зверталось понад 90 держав із усіх регіонів світу, що підтверджує можливість ефективної роботи універсального судового інституту, незважаючи на правові, політичні та культурні відмінності країн [64].

У 2008 – 2011 рр. Суд розглянув першу в історії справу, в якій росія виступала стороною спору [11]. Подала позов Грузія, пославшись на порушення РФ Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації щодо грузинського населення, яке проживає в Абхазії та Південній Осетії [65]. Рішення було ухвалено 15 жовтня 2008 р. Вісьмома голосами проти семи Суд зобов'язав сторони, що конфліктують, підтвердити їхні зобов'язання за зазначеною Конвенцією.

1 жовтня 2018 р. Суд розглянув один із найрезонансніших позовів за всю історію звернення до нього країн Латинської Америки. Мова про позов Болівії, яка розраховувала зрушити з мертвої точки чилійсько-болівійську територіальну суперечку. Безпрецедентна з погляду формулювання позову справа завершилася після більш ніж п'ятирічного судочинства винесенням рішення на користь Чилі [66, с. 54-64].

Для передачі спору в постійний арбітраж необхідно підписання сторонами, що сперечаються, спеціальної угоди (компромісу). Іншим способом передачі спору в арбітраж може бути використання такого

міжнародного договору, куди включено арбітражне застереження. Ще одним способом є звернення до положення загальних арбітражних договорів, в яких є норми, що надають сторонам спору можливість передати його на розгляд постійного арбітражу.

Компроміс - це угода сторін, що сперечаються, передати їх спір третейському розгляду обраній особі або особам, посвідчену спеціальним юридичним актом. Угода повинна включати предмет спору, порядок обрання третейських суддів і правила ведення процесу, що підлягають застосуванню, а також час, місце і т.п. [67]. Ці відомості мають бути включені до компромісу. Він може бути у трьох видах: окремий договір, частина міжнародного договору та простий протокол. Про порядок розгляду справи третейським судом у компромісі зазвичай не йдеться, оскільки його основи регламентовані Гаазькою конвенцією 1907 року [60, с. 17].

Арбітраж складається з п'яти суддів, які призначаються самими державами, що перебувають у конфлікті. Кандидатури двох суддів пропонують сторони, що сперечаються, з числа своїх громадян. Двоє інших третейських судді та суперарбітр обираються за загальної згоди з-поміж громадян третіх держав. Останні (третейські судді та суперарбітр) повинні бути різного громадянства, не мати постійного місця проживання на території зацікавлених сторін і не перебувати на їхній службі» [60, с. 19]. Така норма значно полегшує саму арбітражну процедуру, бо під час розгляду можуть виникнути питання, не передбачені компромісом.

Коли суд створено, сторони конфлікту передають «третейський запис» до Міжнародного бюро. Цей документ є переліком найважливіших питань, які вирішуватиме обраний суд. У документі зазначаються такі питання: предмет спору; термін діяльності третейського суду; процедура подання позову та інших офіційних матеріалів, які можуть враховуватися у справі; грошова сума, яку конфліктуючі держави можуть виділити на діяльність суду, що розглядає даний спір. Третейський розгляд складається з двох окремих частин: письмового слідства та дебатів. Суд радиться за зачиненими

дверима. Рішення приймається більшістю голосів та не підлягає оскарженню чи перегляду. Тлумачення прийнятих судом рішень можливе тільки на вимогу сторін спору і тільки при засіданні суду в тому самому складі суддів, що беруть у ньому участь. У ході практики міжнародного арбітражу ХІХ століття поступово виробилося заперечення проти вибору третейського судді глав держав. Це пояснюється бажанням більшої об'єктивності в арбітражі, зменшення впливу тієї чи іншої держави на рішення. Юрист Франц Лібер вперше запропонував обирати суддів з числа професорів юридичних факультетів університетів. Саме тому судьями часто обиралися службовці різних міністерств (юстиції, закордонних справ) [68].

Ф.Ф. Мартенс докладно пише про випадки, коли третейські судді не можуть дійти згоди. І тут слід обрати супер-арбітра, яким зазвичай стає голова суду. Саме він ухвалює остаточне рішення у справі [69].

У Гаазькій конвенції [60] йдеться про те, що сторони, які не досягли угоди дипломатичним шляхом, створюють, наскільки дозволять обставини, міжнародну слідчу комісію, на яку покладається обов'язок полегшувати вирішення цих суперечок, з'ясуванням питань факту за допомогою неупередженого та сумлінного їх розслідування. Слідство провадиться змагальним порядком, можуть викликатися для допиту свідки та експерти, які заслуховуються по чергово та окремо. Наради комісій відбуваються у закритому порядку, рішення ухвалюється більшістю членів комісії. Судова процедура являє собою засідання, в якому мають бути заслухані обидві сторони, що конфліктують, які надають суду всі необхідні матеріали, докази. Після цього заслуховуються свідки. Далі голова оголошує обговорення завершеним, після чого склад суду видаляється для обговорення та винесення підсумкової доповіді та рішення.

Важливою відмінністю міжнародного арбітражу можна назвати його двоїстість, бо його можна віднести і до мирних (неюрідичних), і до судових засобів врегулювання спорів. Однак при цьому міжнародний арбітраж відрізняється і від мирних, і судових засобів. Так, він закінчується

винесенням обов'язкового рішення, а на відміну від судового розгляду - у ньому суттєво сильніше відчувається активна позиція конфлікуючих сторін.

Найбільш важливим та цікавим питанням є питання про перспективи використання міжнародного арбітражу у міждержавних спорах у майбутньому. Саме тому багато нещодавно створених міжнародних судів викликають неоднозначну оцінку експертів. Йдеться, наприклад, про такі відомі нові організації, як: Міжнародний трибунал з колишньої Югославії та Міжнародний трибунал з Руанди, Міжнародний Кримінальний Суд, Суд ЄС. Їх називають судами нового типу. Це пов'язано в першу чергу з безпрецедентним для міжнародного права принципом: для того, щоб спір, що виник, або конфлікт був переданий на розгляд таких судів згода самих держав не вимагалася. По суті такий підхід порушує базові принципи мирного вирішення спорів – добровільна згода сторін, що сперечаються [70].

Ще однією новелою діяльності таких судових організацій є можливість звернення до таких судів фізичних осіб, що також свідчить про трансформацію міжнародного права у бік стирання меж між публічним та приватним правом. Позови фізичних осіб є сьогодні переважною діяльністю у більшості міжнародних судів, а кількість міжнародних спорів, що розглядаються у міжнародних судах, постійно зменшується. При цьому звернення громадян зі скаргами до таких судів найчастіше пояснюються саме політичними причинами.

Для міжнародного права такий перехід від арбітражів *ad hoc* до судів, що постійно діють, від факультативної юрисдикції до обов'язкової, від тотальної відсутності у приватних осіб будь-яких прав до надання їм у ряді випадків і за деяких умов доступу до міжнародних судів означає фундаментальний зсув у парадигмі вирішення міжнародних спорів, ще до кінця не пояснений доктриною» [71, с. 58-87].

Отже, щоб резюмувати сказане у даному підрозділі, доцільно згадати ідеї професора Ф.Ф. Мартенса, який наполягав у своїх роботах на тому, що міжнародний арбітраж не повинен займатися політичними спорами, а

суб'єктами міжнародного публічного права мають залишатися лише держави як особливі інститути, які виражають, насамперед, інтереси держави [72, с. 158]. Тільки в цьому випадку міжнародний арбітраж може бути не пов'язаний із політичною кон'юнктурою та стати реальним ефективним механізмом утвердження верховенства права на міжнародній арені.

2.3. Медіація

Протягом усієї історії людства важливість міжнародного права була очевидною, оскільки воно допомагало підтримувати порядок і запобігало переростанню різних розбіжностей у реальні конфліктні ситуації, зігравши важливу роль у перемозі гуманістичних цінностей загалом. Як відомо, кожна держава діє відповідно до набору певних норм чи правил, які були узгоджені у міжнародних договорах та забезпечують справедливе ставлення до кожної людини у конкретній державі, а також безперебійне функціонування її громадських інституцій. Ці норми існують у всіх державах, незалежно від того, чи є вони писаними чи неписаними.

Міжнародне право прагне врівноважити людей і «полюбовно» вирішити спори, незважаючи на те, що ця система є досить складною. Завдяки створенню різних методик розгляду претензій та врегулювання виробничих спорів з'являється певний набір приписів до держави, що вимагає від неї захисту прав людини, спільної роботи щодо припинення тероризму та дотримання договірних зобов'язань. Розглядаючи юридичну передісторію виникнення складної правової системи, слід зазначити, що його зумовлено спонтанними юридичними та адміністративними процедурами, як у національному, так і міжнародному рівні. Адже багато років міжнародне право включало лише механізм посередництва для вирішення суперечок між державами, але з окремими людьми. На даний момент спір визначається в міжнародному праві як розбіжність між двома сторонами з питань права або факту, при цьому медіація може бути застосована лише при збігу предмета

диспуту з цілями процесу посередництва згідно з міжнародними нормами, про які ми згадаємо далі [73].

Вирішення спорів мирним шляхом є основним принципом міжнародного публічного права. У разі розбіжностей держави можуть досягати поставлених цілей лише з допомогою встановлених способів, які порушують правничий та законні інтереси інших держав, і навіть світового співтовариства загалом. У зв'язку з цим особливо актуальним стає використання найбільш ефективних механізмів вирішення спорів, здатних сприяти розвитку та зміцненню дипломатичних зв'язків. При цьому держави беруть участь у міжнародних конфліктах не лише як сторони спору, а й як треті особи, які б сприяли врегулюванню розбіжностей.

Найбільш поширеним способом вирішення спорів, про що ми уже зазначали раніше, є переговори, які найчастіше є першим етапом врегулювання розбіжності. Якщо застосування переговорів є недостатнім і неефективним, сторони міжнародного спору використовують похідні способи, а саме – медіацію (mediation) і посередництво (conciliation). Відмінність медіації від переговорів полягає в тому, що в процес вирішення спору втручається третя особа, яка має на меті примирення сторін. При цьому роль медіатора є досить пасивною, мета його діяльності – налагодити конструктивний діалог між конфліктуючими державами. Отже, результат застосування цього способу в деяких випадках може зводитись тільки до відновлення переговорів [30, с. 75].

Насамперед медіація – це метод міжнародного врегулювання, що передбачає взаємодію зовнішніх сторін. Парадокс полягає в тому, що лише допомагаючи сторонам спору досягти угоди через використання різних прийомів посередницького дозволу, таких як: перефразування, уважне слухання та поважне ставлення – кількість таких зменшиться і стане можливим врегулювання в руслі дипломатичних зусиль між усіма учасниками, спрямованими на підтримку даної потреби взаємних зусиль процесу. Тому посередництво вважається ідеальним практичним рішенням,

яке можна використовувати, якщо сторони не можуть дійти згоди самостійно, вдаючись до неї доти, доки не буде досягнуто консенсусу [30, с. 81].

По-друге, медіація – це процес, який допомагає сторонам врегулювати суперечки через, як було сказано вище, укладання угоди. Це має здійснюватися за допомогою неупередженої третьої сторони. Учасники у цьому випадку мають право як обирати або відкидати заходи врегулювання спору, так і умови будь-якої досягнутої угоди. Необхідно при цьому розуміти, що угоди є видом договірних відносин, які можуть бути використані для вирішення різних дискурсів, коли сторони не можуть подолати свої розбіжності шляхом розмови або арбітражу.

По-третє, медіація – це метод, який допомагає двом сторонам взаємодіяти та сумлінно вести переговори від самого початку, що мінімізує можливі втрати до появи «ядра» конфлікту та відкриття різних справ щодо врегулювання спорів, покращуючи діловий «клімат» між бізнес-партнерами. Кожна сторона може шукати взаємоприйнятний план через участь медіатора, який задовольняє її особливі потреби.

По-четверте, медіація – це спосіб запобігти переростанню незначних розбіжностей у неконтрольовану взаємно небезпечну суперечку. Якщо сторони можуть співпрацювати, використовуючи медіацію для вирішення своїх розбіжностей, вони можуть зберегти свій взаємозв'язок під час вирішення розбіжностей шляхом продуктивного обговорення, задовольнивши вимоги всіх сторін. В іншому випадку, якщо суперечка не може бути вирішена шляхом посередництва, немає гарантії, що засоби правового захисту будуть доступні в арбітражному чи іншому розгляді, що ускладнює процес врегулювання для всіх, спричиняючи непередбачені наслідки [74].

Першочерговим завданням медіатора є створення умов, за яких сторони конструктивно підійдуть до переговорів, його мета – направити сторони на спільний пошук вирішення проблеми. Саме медіатор допомагає сторонам

укласти справедливу угоду, що задовольняє всіх, замість того, щоб займатися пошуками винних і доказом своєї правоти.

Ініціатива застосування процедури медіації може виходити або від самих сторін спору, або від третьої особи. Якщо розбіжність зачіпає інтереси інших держав, то якнайшвидше врегулювання спору буде вигідним не тільки для сторін конфлікту. Але для участі в конфлікті медіатора має бути наявна обов'язкова згода держав, що перебувають у конфлікті, яка тягне за собою певні наслідки. Даючи згоду, держави, що сперечаються, насамперед, беруть на себе зобов'язання щодо вирішення спору саме мирним шляхом, що означає готовність йти на поступки. Також сторони стають зобов'язаними надати медіатору всю необхідну інформацію щодо спору.

Медіація може здійснюватися міжнародними організаціями, державами або фізичними особами [74, с. 3]. Генеральний секретар ООН та його регіональні колеги, наприклад, часто виявляються залученими до здійснення медіації та надання добрих послуг, оскільки метою діяльності ООН та низки регіональних організацій є запобігання та вирішення конфліктів, що виникають на міжнародній арені [11]. Неурядові міжнародні організації також у певних випадках можуть бути у ролі медіаторів.

Роль медіаторів є дуже перспективною для держав, зацікавлених у тому, щоб конкретний спір вирішився саме мирним шляхом. Крім того, участь у врегулюванні розбіжності третьої особи дозволяє державам здійснювати вирішальний вплив на результат переговорів. Підтвердженням цьому є конкретні приклади конфліктів між державами: конфлікт між Великою Британією та Аргентиною, який називається Фолклендською війною, з приводу Фолклендських (Мальвінських) островів (1982 р.) [75], військовий конфлікт з приводу протоки Бігля (1978 р.) [76], конфлікт між Індією та Пакистаном щодо приналежності Кашміру (1965 р.) [77] і т.п.

Мотиви та причини участі держав та міжнародних організацій у міжнародних конфліктах у ролі медіаторів можуть бути різними. Разом з тим важливо враховувати, що найчастіше саме відсутність медіатора, готового

взяти на себе відповідальність за вирішення спору, може призвести до неможливості застосування процедури медіації. Небажання держав брати участь у конфлікті пояснюється, перш за все, прагненням сторін, що сперечаються, недопустити втручання в їхні внутрішні справи. Крім того, відсутність будь-якого стимулу і можлива непродуктивність і нерезультативність місії також здатні звести нанівець всі переваги і значущість застосування альтернативного способу вирішення спорів.

У певних випадках застосування розглянутого способу вирішення спорів просто недоцільно. Якщо держава впевнена, що може виграти справу та її позиція незаперечна, або що час йти на поступки ще не настав, і компроміс на цій стадії неможливий, то послуги медіатора явно не будуть продуктивними. Так, у 1956 році СРСР відхилило пропозицію Генерального секретаря ООН виступити медіатором у конфлікті з приводу введення військ до Угорщини [78].

Загалом, згода держави на втручання світової спільноти у конфлікт залежить від позицій цієї держави на міжнародній арені. Коли вона потребує підтримки та співробітництва або прагне зберегти дружні відносини з союзниками, застосування медіації дозволить державі досягти поставленої мети.

Сама по собі думка третьої особи щодо розбіжності, що виникла, не така важлива в порівнянні з потенційними результатами медіації, а саме: запобігання військовим діям, як у випадку із спором щодо протоки Бігля, або ж припинення збройного конфлікту в суперечці щодо Фолклендських островів.

Таким чином, застосування медіації може бути продуктивним на різних стадіях розвитку конфлікту. Якщо сторони усвідомлюють, що потенційні збитки від затягування конфлікту будуть значно більшими, ніж його врегулювання мирним шляхом.

У будь-якому разі використання певного альтернативного способу вирішення спорів залежить від обраної державою стратегії. При цьому

оцінюються потенційні ризики, пов'язані з військовими діями, захищається та підтримується власна репутація, набуваються союзники та налагоджуються дипломатичні відносини. Але для досягнення поставленої мети важливий не скільки сам процес медіації, скільки правильний вибір кандидатури медіатора. Якщо він переслідує лише свої приховані цілі, негативно ставиться до однієї зі сторін і не володіє всіма тонкощами конфлікту, така кандидатура явно не сприятиме ефективному застосуванню медіації. Репутація медіатора та його дипломатичні навички також дуже важливі. Так, у спорі з приводу протоки Бігля саме особисті якості кардинала Антоніо Самора відіграли вирішальну роль [79].

Деякі дослідники [80] дотримуються думки, що незалежність та неупередженість мають визначальне значення при виборі медіатора. Але якщо у сфері цивільних правовідносин відсутність зацікавленості з боку третьої особи – це невід'ємна складова медіації, то в міжнародно-правовій сфері особистий інтерес найчастіше є найважливішим стимулом для участі у спорі у якості медіатора.

Незалежність стосовно медіації може означати відсутність зобов'язань перед стороною у спорі. Наприклад, Алжир, будучи незалежною від сторін мусульманською державою, виступив медіатором у суперечці між Іраном та Іраком у 1975 році [81].

У певних випадках може мати місце наявність певних відносин (або найбільш тісних, або навпаки ворожих) між однією зі сторін та медіатором, які можуть негативно вплинути на результат медіації та звести нанівець усі зусилля медіатора. Але при цьому слід враховувати, що абсолютно ізольованих одна від одної держав у світовому співтоваристві не існує. Тому незалежність та відсутність зацікавленості відходять певною мірою на другий план. Дійсно істотним для сторін, що сперечаються, є можливості медіатора, його репутація, дружні відносини з обома сторонами. А переслідування власних цілей, наприклад, зміцнення авторитету чи

прагнення запобігти війні між союзниками, не є перешкодою для участі у спорі у якості медіатора.

Коли держави пропонують свої послуги у якості медіатора, сторони спору мають вирішити питання не лише про прийнятність запропонованої кандидатури, а й про можливість відмовити цій державі, адже, по суті, відмова означає недовіру та сумніви в об'єктивності потенційного медіатора.

Таким чином, застосування процедури медіації у міжнародних конфліктах може сприяти запобіганню чи припиненню воєнних дій, налагодженню чи встановленню дружніх відносин між державами, а також досягненню особистих цілей медіатора.

Але ефективність проведення медіації залежить багато в чому від якостей самого медіатора та від обраної стратегії. Основною навичкою для медіатора є вміння знаходити компроміс та вести конструктивний діалог зі сторонами конфлікту. Саме медіатор повинен знайти вигоду для кожної із сторін конфлікту та переконати їх у доцільності виходу з конфліктної ситуації. Особливу складність становлять випадки, коли дипломатичні відносини між сторонами взагалі припинено. Прикладом є дипломатична криза, що виникла у відносинах між США та Іраном після захоплення іранськими студентами американського посольства в Тегерані в 1979 р. [82].

Якщо ж стадія дипломатичної кризи ще не настала, то завданням медіатора є створення умов для конструктивніших переговорів, націлених на зниження напруженості у відносинах. Досвідчений медіатор здатний піднести інформацію у потрібному ключі, донести до сторін значущість та цінність їхніх стосунків.

Крім того, медіатор має можливість донести до держав реальні наміри іншої сторони та потенційні збитки від тих чи інших дій. Так, у справі Фолклендських островів основним завданням Хейга було переконати уряд Аргентини в тому, що загрози Великобританії застосувати силу цілком реальні і наслідки загострення конфлікту можуть бути дуже суттєвими і навіть небезпечними [75, с. 66].

Проте не варто ідеалізувати медіаторів. Незважаючи на всі переваги альтернативних способів вирішення спорів, держави, як правило, не схильні повністю довіряти посередникам, оскільки вони справді можуть інтерпретувати інформацію певним чином та використати ситуацію для досягнення власних інтересів.

У будь-якому випадку запропонувати способи врегулювання розбіжності, вигідні обом сторонам, вкрай складно, оскільки сторони мають зовсім різні або навіть протилежні цілі. Медіатор виявляє існуючі протиріччя, але при цьому концентрує увагу сторін лише на суттєвих і найбільш значущих інтересах.

Важливо враховувати, що за допомогою медіації світове суспільство в особі медіатора чинить тиск на сторони спору. У багатьох випадках держави змушені вдатися до поступки. Інакше вони втратять і союзників, і партнерів, і можливості фінансування міжнародних фінансових організацій.

В інших випадках послуги медіатора стають єдиним можливим варіантом знайти шляхи виходу з ситуації, що склалася. Основною метою держав стає вирішення спору та припинення протистояння, оскільки наслідки конфлікту стають надто дорогими для обох сторін. Як показує аналіз міжнародно-правових спорів, проведення медіації може бути ефективним способом врегулювання конфліктів. Проте важливо враховувати специфіку конкретного конфлікту [83].

Взаємодія між різними державами іноді буває досить складною. Спір виникає, коли дві чи більше країни мають протилежні цілі, і розбіжності можуть ставати дедалі очевиднішим у міру того, як учасники в обговореннях, спрямованих на вирішення непорозуміння, віддаляються один від одного. Численні спроби вирішити цю проблему довели, що найбільш продуктивним вважається залучення третьої незалежної сторони для досягнення розумного та прийняттого для всіх результату, оскільки за наявності посилювальних факторів конфлікту традиційні методи вичерпують себе. Статут Організації Об'єднаних Націй підтверджує цю інформацію щодо посередництва як

справді успішного методу справедливого вирішення спорів, що використовується як між країнами, так і у питаннях внутрішньодержавного характеру [11].

У Керівництві ООН, орієнтованому на міжнародний досвід і що включає матеріали з різних джерел держав-членів ООН, регіональних органів та неурядових організацій (НУО), перелічені деякі важливі принципи, які необхідно враховувати в процесі медіації [84]:

1. Особлива підготовка держави або організації, яка виступає посередником. Ці структури повинні бути готові виділити необхідні ресурси в найкоротші терміни, а також запропонувати рішення для здійснення постійної підтримки посередництва, яка може включати напрям персоналу на регулярній основі для виконання як середньострокових, так і довгострокових зобов'язань.

2. Необхідність вибору медіатора з великим досвідом роботи і, отже, з гарною репутацією у вирішенні спорів. Посередник повинен бути об'єктивним, що заслуговує на довіру, а також мати достатні знання та вміння щодо врегулювання спорів, будучи одночасно прийнятними для обох сторін.

3. Деякі розбіжності можуть бути розв'язані непомітно, тоді як інші мають, навпаки, залучити ширшу участь громадськості. Розробка заходів щодо розширення участі громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін у мирному процесі має важливе значення, починаючи з ранніх етапів взаємодії. Визначення характеру даних партнерських відносин у рамках правового поля сприяє розвитку залучення громадянського суспільства та інших ключових учасників у справі успішного врегулювання різноманітних спірних ситуацій. У рамках цієї тези дуже важливо заохочувати національну відповідальність під час обговорення зі сторонами конфлікту форми процесу медіації.

4. Тренінги – безпосередній ресурс для підготовки експертів у галузі медіації та членів їхніх команд. Саме через цей інструмент можливе

виховання такого важливого в сучасних реаліях усвідомленого застосування міжгендерного підходу у вирішенні багатопланових завдань. Тому на даний момент до складу будь-якої групи посередників має входити жінка-медіатор. Це є сигналом для інших сторін про підготовленість делегації та нівелювання можливостей для обмеження різних прав, які зазвичай мають місце при однофакторному підході.

5. У випадках, якщо тільки деякі з учасників спору згодні на медіацію, необхідно зв'язатися з медіатором, скоординувати дії з сторонами, що погодилися, потім поступово розширювати базу згоди.

Також у Посібнику з ефективного посередництва ООН окремо висвітлюються базисні вимоги до особи медіатора [85]:

1. Він повинен чітко розуміти та визначати як свою позицію у медіації, так і сторін спору.

2. Йому необхідно отримати дозвіл від суб'єкта або особи, чий дозвіл потрібний для початку розробки життєздатного середовища.

3. Він повинен знати, який рівень інклюзивності необхідний для початку медіації та досягнення узгодженості, що відповідає потребам усіх сторін, які беруть участь у спорі. В даному випадку дуже важливо бути добре обізнаним з переговорним підходом протилежної сторони, щоб правильно здійснювати посередництво.

4. Він повинен гарантувати, що всі належним чином поінформовані про інтереси та наміри сторін або суб'єктів, взаємодіючи з ними. Адже мета медіації – допомогти побачити цінність широкої участі у процесі та усунути будь-які перешкоди для примирення.

5. Він повинен бути добре поінформований про міжнародне право та нормативні акти, що регулюють їхню роботу, усвідомлюючи свої повноваження та доступні правові можливості.

6. Він повинен переконатися, що сторони розуміють правові та культурні конвенції, що застосовуються в їх ситуації. Ініціативи з медіації за

участю двох або більше сторін повинні ґрунтуватися на єдиному провідному медіаторі та послідовному мандаті від залучених осіб.

Таким чином, медіація – це спосіб вирішення конфліктів, який використовується в різних правових системах (стосовно і кримінальних, і арбітражних справ) в ідеалі на всіх юрисдикційних рівнях, незважаючи на певні відмінності правозастосовної практики, що вимагає серйозної модернізації для усунення неточностей та інших проблемних областей, зазначених у цьому дослідженні та звужують позитивний вплив посередництва на врегулювання складних спорів на світовій арені. Ефективність медіації залежить від намірів сторін, їхньої готовності піти на поступки. Величезну роль відіграє також і сама кандидатура медіатора, його репутація та впливовість на світовій арені, а також здатність показати сторонам перспективу врегулювання розбіжностей, висунути свої пропозиції та переконати їх у тому, що потенційна шкода від продовження протистояння виявиться значно більшою, ніж її вирішення мирним шляхом.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

3.1. Практика застосування альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві

До того, як медіація як альтернативний спосіб досудового вирішення спорів набула широкого поширення за кордоном, виникла проблема судової системи, а саме проблема вирішення спорів, яка гостро постала у 1976 році[86].

У. Бергер зазначає, що, незважаючи на значне збільшення кількості суддів і адміністраторів, а також грошові інвестиції, американське суспільство досягло точки, коли наша судова система - чи на рівні штату, чи на федеральному рівні - може розвалитися до кінця століття [87]. Серед головних проблем він зазначив: тривалість розгляду справ, високі судові витрати, формалізовані процедури. Враховуючи це, було створено спеціальну комісію та запущено низку пілотних проектів. На думку авторитетних правознавців, ця конференція була історичним проривом у запровадженні медіації [87, с. 32].

Ефективність запровадження медіації очевидна: почали розроблятися та визнаватися законом норми, запрацювало багато організацій, що надають послуги альтернативного вирішення спорів, створено програми судової медіації, які включають різні режими (добровільні та обов'язкові).

У 2001 році США прийняли уніфікований Закон про медіацію [88], а в 2002 році з метою стандартизації процедур міжнародної медіації Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) прийняла Типовий закон про процедури міжнародної комерційної медіації [89]. ЮНСІТРАЛ прийняла спеціальний Типовий закон, де рекомендувала державам приділяти належну увагу його положенням, беручи до уваги гармонізацію законодавства про саму процедуру врегулювання спорів і специфічні потреби практики

міжнародних комерційних примирних процедур (медіації). Європейська комісія затвердила Кодекс медіаторів [90], а ЄС видав низку директив, які регулюють використання медіації та безпосередньо регулюють діяльність медіаторів [91].

Країни ЄС дійшли спільної позиції, що на вибір кожної країни медіація може бути частиною судового провадження та застосовуватися поза судом [34, с. 56]. Тому в 1999 році на конференції в Тампере Європейська рада закликала країни-члени ЄС запровадити альтернативні позаправові процедури, основним методом яких було посередництво [92]. З цією метою в 2008 році ЄС прийняв Директиву 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради про певні аспекти медіації в цивільних і комерційних справах разом із низкою рекомендацій і вказівок. Вищезазначена Директива застосовується до міжнародних спорів, однак, згідно зі статтею 8 преамбули, «ніщо не перешкоджає застосуванню цих положень у внутрішніх процесах медіації»[93].

Окрім Директиви 2008/52/ЄС, існує багато міжнародно-правових та консультативних актів, норми яких імплементує Закон України «Про примирну процедуру» [94]. Зокрема, це Типовий закон ЮНСІТРАЛ про процедури міжнародної медіації 2002 року [90], який 26 країн світу є основою для національного медіаційного законодавства, та «Принципи забезпечення організації медіації» [95], засновані у 2002 році світовими лідерами у сфері медіації, який відтворює передовий світовий досвід у цій галузі (Принципи організації постачальників ADR). У країнах ЄС медіація використовується частіше як спосіб вирішення спорів (конфліктів), що виникають з будь-яких правовідносин, ніж інші способи позасудового альтернативного вирішення спорів, такі як переговори, медіація *inter partes*, міні-суди, досудові наради або спрощені суди присяжних [51, с. 223].

Крім того, у 2004 році Європейська комісія підтримала Європейський кодекс поведінки медіаторів, розроблений спеціально створеною Ініціативною групою професійних медіаторів, який всебічно та комплексно

визначає правовий статус медіаторів, вимоги до конкретних осіб та основні принципи всього процесу медіації [90, с.14].

Варто підкреслити, що Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [96] також передбачає, що справа може бути передана до суду лише після того, як сторони конфлікту спробують вирішити існуючий спір іншими засобами. Угода про партнерство та співробітництво між державами-членами Європейського Союзу передбачала, що посередництву надається пріоритет у вирішенні всіх конфліктів, що виникають з конкретного питання [97].

Незважаючи на те, що процедури проведення примирювальних процедур можуть відрізнятися в різних країнах світу, основні принципи їх проведення зберігаються. Таким чином, основні принципи медіації є найбільш поширеними в зарубіжному медіаційному законодавстві та визначені в основних рамкових міжнародних документах, цими принципами є: добровільність, рівноправність сторін, нейтральність медіатора, конфіденційність (у цьому контексті), закріплений на законодавчому рівні «Імунітет» медіатора дуже важливий).

Тому більшість національних законодавчих актів, які безпосередньо регулюють здійснення медіації, а також міжнародно-правові документи, що встановлюють базові норми здійснення процедур медіації, мають на меті чітко закріплення всіх методологічних та процедурних засад у тексті нормативно-правових актів. Основні умови, принципи та процесуальні аспекти медіації визначаються спеціальними законодавчими актами та є обов'язковими для всіх учасників приватноправових відносин.

У США, наприклад, лише 5% справ, переданих до суду справ, розглядаються у судовому процесі, решта вирішуються мирним шляхом [98]. Цілком логічно, що домовленості, досягнуті в процесі вирішення конфлікту, а не рішення, запропоноване на основі побажань арбітра чи судді тощо, будуть прийняті та визнані сторонами. Важко не погоджуватися та не

поважати ухвалення рішення, в якому ти брав особисту та активну участь, але набагато простіше не визнавати та ставити під сумнів рішення судді.

Підкреслимо, що добровільне вирішення спорів є популярним у Сполучених Штатах, а правова система спеціально орієнтована на добровільне вирішення конфліктів, що, у свою чергу, призвело до високого попиту на професію медіатора в США: переговорний процес є незавершеним без медіатора. Через ЗМІ практика медіації активно висвітлюється (щокварталу виходить журнал про медіацію, де висвітлюються ключові питання), а її використання є предметом багаторазового контролю [98, с. 26-31].

Процес медіації в Сполучених Штатах регулюється Уніфікованим актом про медіацію 2001 року [99], а також чинним законодавством штату, яке, до речі, також регулює участь медіатора в процесі медіації. К.Бернард зазначив, що медіатори Дев'ятого окружного апеляційного суду США є працівниками суду, і всі вони є висококваліфікованими та досвідченими юристами. Діяльність медіаторів як працівників суду суттєво відрізняється від іншої судової діяльності [100].

Судячи з форми організації послуг медіації, вона також різноманітна – послуги судової медіації; безкоштовні громадські центри вирішення спорів, які надають безкоштовну допомогу; комерційні брокерські контори; Національний інститут вирішення спорів, який займається розробкою нових методів медіації; приватно-практикуючий медіатор тощо. Слід зазначити, що звернення до медіатора вигідніше, ніж звернення до юриста, оскільки послуги медіатора оплачуються обома сторонами.

Аналіз американського досвіду показує, що за допомогою процедур медіації можна швидко та ефективно вирішувати не лише спори, а й багато питань у судовому процесі [101].

Вважаємо, що українським юристам вигідно на практиці залучати позитивний досвід США, де американські суди стали інструментом розширення використання механізмів медіації, змушуючи сторони брати

участь у медіації в окремих справах. Не відкидаючи принципу добровільної медіації, Сполучені Штати досягли точки, коли мотивація до медіації має бути зовнішньою для сторін спору, особливо якщо вона походить від авторитетного органу, такого як суд.

Так, у Сполучених Штатах сторонам надані широкі повноваження для пошуку мирного вирішення конфлікту та прийняття рішень, які забезпечують національні гарантії захисту та виконання прийнятих рішень, тоді як цього не можна сказати про французьке законодавство, яке регулює вирішення конфліктів шляхом процесу медіації, тим самим обмежуючи право сторін використовувати свій розсуд [102].

Зокрема, у Франції, починаючи з 17 століття, перед зверненням до суду вимагався процес медіації. Готуючи Конституцію 1791 р. [103], Конституційна рада поставила собі за мету використовувати всі можливі форми примирення, перш ніж звертатися до суду. Результатом реформ стало створення інституту мирових суддів, прямим обов'язком яких було посередництво у спорах. Їхня діяльність має певні особливості, зокрема те, що процедура мирової угоди є обов'язковою (захист прав можна отримати в суді лише після винесення суддею ухвали про проведення процедури), адвокатам прямо заборонено представляти інтереси своїх клієнтів.

У 1807 р. процедура примирення була включена до цивільно-процесуального кодексу Франції [104]. На початкових етапах мирові судді досить відповідально виконували свої обов'язки, але їхнє наполягання на перевагах сторін у процесі медіації призвело до протилежного ефекту – тиск на сторони призвів до негативного ставлення до процесу медіації та недовіри до системи правосуддя в цілому. Тобто була підірвана сама ідея процесу врегулювання спору та його провідний принцип – добровільність. Відтак було змінено законодавство: знято заборону на участь адвокатів у примиренні сторін, медіація стала не обов'язковою при розгляді справ у другій інстанції, вона не потрібна була у спорах, які не можуть бути вирішені мирним шляхом, і між людьми, які за своєю суттю нездатні до примирення;

не використовувалася, коли рішення потрібно було прийняти якомога швидше [25, с. 77]. З 1978 року у Франції була створена посада судового посередника, прямим обов'язком якого стало забезпечення досудового вирішення спорів.

Візьмемо, наприклад, французький процес медіації, який має певні особливості. Так, суддя призначає медіатора за взаємною згодою, і медіатором може бути фізична особа або неприбуткова організація. В ухвалі суду про призначення медіатора зазначаються такі відомості: згода сторін на медіацію; посередник; початковий строк його повноважень (не більше трьох місяців); дата, на яку призначено відновлення розгляду справи; сума, яка має бути сплачена посереднику як винагорода тощо [15, с. 32].

Як бачимо, медіатор у своїй діяльності несе відповідальність перед суддею, який його призначив: медіатор повинен повідомляти суд про виниклі питання, суддя може припинити провадження за клопотанням сторін чи медіатора або самостійно; після закінчення процесу медіатор повинен письмово повідомити суддю про результат процедури, затверджений суддею; після закінчення повноважень медіатора, суддя призначає йому винагороду та уповноважує стягнути її з депозиту суду.

Аналіз процедури медіації, передбаченої законодавством Франції, показує, що держава (в особі суддів) практично самостійно проводить процес примирення між сторонами (призначаючи медіатора, контролюючи його діяльність, маючи можливість припинити його діяльність у будь-який момент), що, на нашу думку, не тільки сповільнює процес примирення та ускладнює його проведення, тим самим впливаючи на якість його виконання. Ми вважаємо, що принципи добровільності, конфіденційності та незалежності прийняття рішень повинні поступово впроваджуватися самими сторонами конфлікту, а не змушувати державу виконувати процедури, оскільки примус суперечить усім основам примирення.

Отже, підводячи підсумок, зазначимо, що медіація є одним із поширених альтернативних способів вирішення спорів за кордоном, завдяки чому

зменшується навантаження на судову систему, а велика кількість справ може бути успішно розглянута цивілізованим способом без звернення до судових органів. Оскільки законодавство про медіацію в Україні наразі тільки розвивається, важливо вивчити досвід країн, які розробили та детально визначили основні аспекти регулювання цього інституту, відповідно до конкретних правових стандартів медіації та міжнародних тенденцій, які є загальноприйнятими у світі.

3.2. Перспективи застосування альтернативних методів вирішення спорів у міжнародному праві

Незалежне, ефективне та прозоре функціонування судової системи є основою реалізації принципів верховенства права та важливою частиною захисту та забезпечення основних прав і свобод людини. Приймаючи рішення про стандарти Ради Європи та Європейського Союзу у сфері незалежності та ефективності судової системи, в першу чергу згадується документ Європейська конвенція про захист прав людини, ст. 6 якої захищає право на справедливий суд [96].

З метою підтримки та координації завдань держав-членів у цьому відношенні, на додаток до вищезгаданих конвенцій 1970-х років, Комітет міністрів Ради Європи прийняв кілька рекомендацій, що визначають загальні принципи функціонування судових систем та рекомендував національним урядам прийняти відповідне законодавство та вжити інших заходів для підтримки, розвитку та посилення цих принципів.

Запровадження «позасудового вирішення спорів» є однією з цілей наступних рекомендацій: Рекомендація R (98)1 Комітету міністрів державам-членам щодо сімейної медіації (прийнята Комітетом міністрів 21 січня 1998) [105]; Рекомендація Комісії міністрів № R (99)19 щодо примирення у кримінальних провадженнях (прийнята Комітетом міністрів 15 вересня 1999 року) [106]; Рекомендація Комітету міністрів державам-членам щодо

примирення у цивільних провадженнях Res (2002)10 (прийнята Комітетом міністрів 15 вересня 1999 р.) [107].

Ці рекомендації є першим документом такого роду, який визнає важливість медіації для європейських спільнот у мінливому соціальному контексті. Крім того, вони є актуальними, оскільки вони стимулюють держав-членів запроваджувати та зміцнювати медіацію у трьох сферах: сімейному праві, кримінальному праві та цивільному праві.

Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) доклала зусиль для більш ефективного впровадження рекомендацій Комітету міністрів щодо примирення. На основі цих рекомендацій СЕРЕЈ розробив керівні принципи та конкретні заходи для забезпечення їх ефективного впровадження. Таким чином, від 7 грудня 2007 року Керівні принципи щодо більш ефективного впровадження існуючих Рекомендацій щодо медіації у кримінальному судочинстві СЕРЕЈ (2007) № 13 та Керівні принципи щодо більш ефективного впровадження існуючих Рекомендацій щодо сімейної медіації та медіації Рекомендовані рекомендації щодо цивільного процесу СЕРЕЈ (2007) 14 [108].

Ці рекомендації є практичним інструментом для держав-членів (національних законодавців, політиків, суддів та всіх зацікавлених сторін), який допомагає їм адаптувати та знайти основу в існуючих міжнародних і регіональних документах, щоб визначити, як найкраще імплементувати їх положення. Впроваджувати нові стандарти, коли вони розроблені в тих сферах, де існують прогалини в законодавстві.

Посібник базується на трьох поняттях: «зручність використання», «доступність», «обізнаність», відомих як «три основні компоненти мнемонічної схеми», які є трьома елементами, на яких базується схема розробки медіації.

Тому, щоб підвищити застосовність медіації, необхідно вжити заходів для розробки та розвитку справді ефективних програм на якомога більшій географічній території. Щоб підвищити доступність, посередництво має бути

вигідним для клієнта з точки зору вартості, часу, місця розташування, інформації та простоти доступу до посередника. Незважаючи на те, що медіація існує і доступна кожному, не всі знають про неї та її особливості та переваги. Також важливою умовою розвитку системи медіації є підвищення обізнаності всіх зацікавлених сторін.

Існує відносно небагато міжнародних законів і нормативних актів, про які ми ще не згадували, які регулюють медіацію: Європейська конвенція про права дитини (стаття 13) від 25 січня 1996 р. [109] та Мінімальні стандартні правила ООН для правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), прийняті Генеральним комітетом ООН [110], Резолюція 40/33 Генеральної Асамблеї «Декларація про основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою», прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН 29 листопада 1985 р. [111].

Також варто звернути увагу на низку документів Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), зокрема: Регламент ЮНСІТРАЛ про медіацію від 4 грудня 1980 року та Регламент ЮНСІТРАЛ про міжнародне комерційне посередництво від 19 листопада 2002 року Типовий процесуальний закон [112].

Водночас такі питання, як медіація, методи та механізми медіації, в основному відображені та розроблені в документах так званого «м'якого міжнародного права», таких як документи Європейського Парламенту та Ради. Ми маємо на увазі документ Європейського Парламенту та Ради 2008 р. Директива 2008/52/ЄС від 21 травня про певні аспекти медіації в цивільних і комерційних справах [113]. Серед документів Ради Європи слід підкреслити наступні: Рекомендація № I(87)21 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 р. щодо підтримки жертв і запобігання віктимізації; Рекомендація № 11(92)16 щодо європейських правил застосування санкцій та інших заходів до місцевих громад; Рекомендація № К(95)12 щодо кримінального правосуддя Комітету міністрів Ради Європи від 11 вересня 1995 р. до держав-членів; Рекомендація міністрів Ради Європи №

Я(98)1 Комісії з сімейної медіації, зроблена державам-членам 21 січня 1998 р.; Рекомендація № I(99)19 Комітету міністрів Ради Європа про медіацію у кримінальних справах, надіслана державам-членам 15 вересня 1999 р.; Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № 17 ЄС (2001) 9 від 5 вересня 2001 р. державам-членам щодо альтернативних механізмів вирішення спорів між адміністративними органами влади та приватні особи; Комітет Міністрів Ради Європи від 18 вересня 2002 року для держав-членів Рекомендації щодо медіації у цивільних справах, № KES (2002) 10 [114].

Серед документів Економічної та Соціальної Ради ООН з медіації варто відзначити: Резолюцію Економічної та Соціальної Ради ООН 1999/26 від 28 липня 1999 року «Розробка та впровадження заходів медіації та відновного правосуддя у сфері кримінального правосуддя»; Резолюція 2000/14 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2000 року «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя в питаннях кримінального правосуддя»; Резолюція 2002 Економічної та Соціальної Ради ООН від 24 липня 2002 року «Основні принципи програм відновного правосуддя у справах кримінального правосуддя» тощо [115].

Першою є Рекомендація № R(98)1 щодо сімейної медіації, подана Комітетом Міністрів Ради Європи державам-членам 21 січня 1998 року, яка була прийнята заступником Міністра на 616-му засіданні 21-го Комітету міністрів у 1998 році. У параграфі 7 Рекомендації зазначено, що використання медіації має багато перспектив, зосереджені на покращенні спілкування між членами сім'ї, зменшенні конфлікту між сторонами спору, мирному розв'язанні спорів та можливості продовження особистого контакту між членами сім'ї, що мають різну стать. батьків і дітей, зменшуючи соціальні та економічні витрати розлучення та розлучення для обох сторін і країни [7].

У Рекомендації № I (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 15 вересня 1999 року щодо медіації у кримінальних справах зазначено, що завдяки своїй гнучкості та участі сторін медіація може:

більшою мірою, ніж система кримінального правосуддя Земля пропонує можливість комплексного вирішення – проблем, спричинених злочинністю. Встановлено, що медіація у кримінальних справах може слугувати як альтернативою, так і доповненням до традиційного кримінального провадження та застосування вироків, а також медіація може зменшити кількість ув'язнень і, зрештою, витрати на кримінальне провадження. пенітенціарна система[18].

Зокрема, Рекомендація Rec(2001) 9 Комітету міністрів Ради Європи підкреслює переваги альтернативних методів судового розгляду спорів між адміністративними установами та приватними особами та рекомендує урядам держав-членів сприяти використанню альтернативних засобів вирішення адміністративних установ і суперечки між приватними особами. Вирішувати суперечки між адміністративними установами та приватним капіталом, наприклад внутрішній огляд, посередництво та примирення, врегулювання шляхом переговорів та арбітраж. У документі йдеться, що використання цих засобів може стати обов'язковою умовою для судового розгляду. Рекомендується використовувати альтернативні методи вирішення суперечок, такі як загальні позасудові процедури або до або під час судового розгляду. Залежно від обставин основними перевагами альтернативних форм вирішення адміністративних спорів можуть бути більш прості та гнучкі процедури, швидше та дешевше вирішення спорів, мирова угода, залучення експертів до вирішення спорів, принципове вирішення спорів. Справедливість вимагає не лише дотримання строгих правових норм, а й ширшого розсуду [19].

7 грудня 2007 року Європейська комісія з питань ефективності судових справ прийняла Керівний принцип № 15 для кращого впровадження існуючих рекомендацій щодо альтернатив судового розгляду спорів між адміністративними установами та приватними особами. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя зазначила, що існують такі перешкоди для запровадження АВС між адміністративними установами та приватними

особами: відсутність обізнаності про потенційну корисність та ефективність АВС між адміністративними органами та приватними сторонами; неінформування адміністративних органів щодо позитивних можливостей альтернативних моделей вирішення таких спорів, які можуть призвести до нетрадиційних, ефективних та розумних результатів; недовіра суддів у формулюванні позасудових альтернатив судовому вирішенню спорів в адміністративній сфері; недостатня обізнаність щодо альтернативних методів вирішення спорів; відсутність спеціально підготовлених нейтральних медіаторів у певних сферах; недостатнє наукове дослідження проблеми альтернативних методів вирішення спорів у суді. Згідно з Керівним принципом № 15, роль судів полягає в тому, щоб рекомендувати сторонам альтернативи судовим процедурам, зокрема процедури примирення, посередництва та переговорів з метою врегулювання, а також вживати відповідних інформаційних заходів. При здійсненні судового розгляду справи суддя повинен враховувати досягнуту сторонами угоду, крім випадків, коли вона суперечить суспільним інтересам [116].

Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 18 вересня 2002 р. щодо примирення у цивільних справах, Res (2002)10, підкреслює, що примирення є особливо корисним у випадках, коли лише судове провадження не підходить для сторін. Це особливо стосується випадків, коли беруться до уваги витрати, офіційний характер провадження або необхідність підтримувати діалог або контакт між сторонами. Держави повинні розглянути можливість організації та надання повністю або частково безкоштовної медіації або надання правової допомоги для медіації, особливо коли інтереси однієї зі сторін потребують особливого захисту [11].

Очевидно, що вищезазначені документи по-різному відображають питання медіації. Більшість із них розглядають питання медіації лише певною мірою, порівняно з документами, які стосуються виключно питань медіації. Водночас було проаналізовано зміст окремих міжнародних документів та документів міжнародних організацій, зокрема щодо

визначення поняття «медіація» та механізмів сприяння включенню медіації в національне законодавство. Держави підтверджують високу пріоритетність медіації на міжнародному рівні, яка має великий потенціал для зменшення кількості конфліктних ситуацій і навантаження на суди, скорочення термінів, зменшення фінансових витрат і сприяння вирішенню спорів і процедурам вирішення конфліктів у всіх сферах суспільних відносин (цивільний та арбітражний процес, кримінальний процес, адміністративний процес, міжнародні відносини, сімейні та трудові спори, світове правосуддя тощо).

Комісія ООН з права міжнародної торгівлі розробила Типовий закон про міжнародні комерційні погоджувальні процедури, який був рекомендований Генеральною Асамблеєю ООН у 2002 році як ми уже неодноразово згадували. У цьому Законі під примирною процедурою розуміється більше, ніж просто примирення. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй із права міжнародної торгівлі надає офіційне визначення медіації (або мирової угоди), згідно з яким медіація є «...процесом, коли сторони за участю третіх сторін... прагнуть мирним шляхом вирішити свої договірні чи інші правові відносини». Допомога у спорах, що виникають або пов'язані з медіацією не повинні нав'язувати сторонам методи вирішення спору (стаття 1).

На практиці існують різні терміни процедур для третіх сторін, які допомагають сторонам у спорах: процедури примирення, медіація, нейтральна оцінка, малі суди тощо. Сфера дії Закону є дуже широкою та охоплює питання, що виникають у зв'язку з усіма комерційними відносинами, як договірними, так і позадоговірними (будь-яка торгова угода щодо постачання товарів чи послуг або обміну товарами чи послугами; дистриб'юторська угода; комерційне представництво чи агентські відносини; факторинг; лізинг; будівництво промислових об'єктів; надання консультаційних послуг; інжиніринг; ліцензування; інвестиції; фінансування; банківські послуги; страхування; розробка або концесійні угоди; спільні підприємства та інші форми промислової чи комерційної співпраці;

транспортування вантажів або пасажирів повітряним, морським, залізничним або автомобільним транспортом). У коментарях до Типового закону зазначається, що він був розроблений у зв'язку зі зростанням використання процедур медіації як методу вирішення господарських спорів. Модельний закон також має на меті забезпечити однакові правила щодо примирних процедур[112].

У 2003-2004 рр. ініціативна група медіаторів-практиків за підтримки Європейської комісії розробила Європейський кодекс поведінки медіаторів, який був прийнятий на конференції в Брюсселі 2 червня 2004 р. з метою використання у всіх видах медіації в цивільній та цивільній сферах. Європейський кодекс поведінки медіаторів (European Code of Conduct for Mediators) містить набір етичних принципів діяльності медіаторів, дотримання яких є еталоном професіоналізму. Особливо наголошується, що медіатори зобов'язані «наглядати за відповідністю результатів своєї роботи загальним інтересам суспільства, прагнути досягти професіоналізації та гуманізації управлінських відносин, покращувати соціальні та культурні стандарти [90].

Відповідно до положень Закону, медіація означає будь-яку процедуру, в якій дві або більше сторін погоджуються на участь третьої сторони для надання їм допомоги в досягненні згоди щодо вирішення спору без рішення суду, незалежно від того, як проводиться процедура, називається або характеризується у сенсі, загальноприйнятому кожною державою-членом. Посилання на цей Кодекс не порушують національне законодавство чи нормативні акти, що регулюють окремі сфери діяльності. На думку К. Недо, Кодекс зводить медіацію в країнах ЄС до невід'ємної частини сучасного процесу вирішення конфліктних ситуацій, акцентуючи увагу на виховній та відновній функціях правосуддя [117, с. 166].

Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року «Про певні аспекти примирення у цивільних і комерційних справах» визначає основне завдання забезпечення кращого доступу до

правосуддя як частину політики ЄС, що засновує Європейський Союз, зони свободи, безпеки та правосуддя, які мають включати доступ до правосуддя та позасудове вирішення спорів [15]. Директива має сприяти належному функціонуванню внутрішнього ринку, зокрема щодо доступності послуг посередництва. Медіація може швидко та економічно вирішити цивільні та комерційні спори за допомогою процесу, адаптованого до потреб сторін. Угода, досягнута шляхом посередництва, швидше за все, буде добровільно дотримана, і обидві сторони збережуть дружні та довгострокові відносини. Ці переваги стають більш очевидними в міжнародних ситуаціях.

21 травня 2013 року Рада Європейського Союзу прийняла Директиву про позасудове вирішення споживчих спорів. Директива 2013/11/ЄС була прийнята з метою заповнення нормативно-правової прогалини щодо позасудового врегулювання споживчих спорів. Директива 2013/11/ЄС регулює суспільні відносини на національному та транскордонному рівнях між споживачами, громадянами ЄС та підприємцями (резидентами ЄС). Цей документ спрямований на створення простого, швидкого та недорогого процесу вирішення спорів між споживачами та підприємцями [118]. Механізми позасудового вирішення споживчих спорів вже існують у багатьох країнах ЄС, але вони мають різний статус і по-різному розвивалися. Нова система покликана координувати формування інституту. Директива поширюється на внутрішньодержавні та міжнародні споживчі спори майже в усіх сферах діяльності, включаючи електронну комерцію. Вона встановлює мінімальні стандарти неупередженості, прозорості та ефективності органів АВС.

Автори Директиви звертають увагу на дві проблеми, на вирішення яких спрямований цей документ. По-перше, до появи нових загальноєвропейських правил процедури АВС існували не в усіх країнах ЄС: в одних країнах такі інституції вже давно були частиною правової культури (наприклад, скандинавські країни), в інших вони були повністю невідомі (Південна та Східна Європа). Отже, ст. 5(1) Директиви вимагає від країн ЄС створити

організацію АВС (принаймні одну) для розгляду всіх спорів із залученням споживачів, на яких поширюється дія Директиви [116].

По-друге, навіть якщо такі установи існують, обізнаність споживачів досить низька. Таким чином, Директива зобов'язує підприємців інформувати споживачів, який орган АВС є компетентним розглядати спори, що виникають з укладеного договору.

Отже, таким чином, альтернативне вирішення спорів у законодавстві ЄС означає вирішення спорів у позасудовому порядку за допомогою незалежної третьої сторони, яка надає або приймає рішення або направляє сторони до взаємовигідного вирішення спору. Розробка законів і нормативних актів активно ведеться як на регіональному (ЄС), так і на глобальному (UNCITRAL) рівнях.

Як показує світова практика, будь-яка демократична держава, яка прагне задовольнити зростаючі потреби суспільства в ефективній і справедливій системі правосуддя, повинна створити зрілий комплекс ефективних процедур вирішення спорів. У зв'язку з цим рух за впровадження медіації набув значної підтримки в Європі, про що свідчать численні міжнародні документи Європейського союзу та Ради Європи. Медіація є реальністю, визнаною міжнародною спільнотою, і є ефективним методом вирішення конфліктів, а також ще однією формою вирішення спорів, яка може знайти можливі рішення, які найкраще відповідають потребам сторін конфлікту. На нашу думку, Україні слід враховувати позитивний досвід європейських країн щодо широкого спектру можливостей альтернативних методів вирішення спорів, особливо медіації. Це спосіб зменшення соціальної напруги, сприяння розумінню та консенсусу в усіх сферах суспільного життя.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного нами дослідження, ми дійшли наступних висновків.

З моменту виникнення права як соціального явища, покликаного регулювати суспільні відносини, у його структурі починає формуватись особлива сукупність норм, дія яких спрямована на вирішення конфліктів між суб'єктами права. Можна констатувати, що в сучасному праві сформувався загальноправовий інститут вирішення спорів, базовим структуроутворюючим принципом якого є принцип мирного вирішення спорів, що визначає розвиток права у напрямі дедалі більшої гуманізації, шляхом застосування альтернативних методів вирішення спорів.

Формування принципу мирного вирішення спорів як загального принципу права, зміст якого виражається в обов'язку суб'єктів права вирішувати протиріччя між ними тільки мирними засобами, визначило і способи вирішення спорів, які можуть використовуватися в міжнародному публічному, міжнародному приватному та внутрішньому праві. Нині у будь-якій системі права правомірними визнаються ті методи, які не пов'язані із застосуванням насильства.

Вирішення спорів мирним шляхом є основним принципом міжнародного публічного права. При виникненні розбіжностей держави можуть досягати поставленої мети лише за допомогою встановлених способів, що не порушують права та законних інтересів інших держав, а також світової спільноти в цілому. У зв'язку з цим особливо актуальним стає використання альтернативних методів вирішення спорів як найефективніших

механізмів їх врегулювання, здатних сприяти розвитку та зміцненню дипломатичних зв'язків. При цьому держави беруть участь у міжнародних конфліктах не лише як сторони спору, але і як треті особи, які сприяють урегулюванню конфлікту.

Найбільш розповсюдженим способом вирішення спорів є переговори, які зазвичай представляють собою етап урегулювання розбіжностей. Якщо застосування переговорів є недостатнім і неефективним, сторони міжнародного спору використовують похідні способи, а саме: медіацію та посередництво. Відмінність медіації від переговорів полягає в тому, що в процес вирішення спору втручається третя особа, яка має на меті примирення сторін. При цьому роль медіатора є достатньо пасивною, мета його діяльності налагодити конструктивний діалог між державами, що конфліктують. Отже, результат застосування цього способу в деяких випадках може зводитись тільки до відновлення переговорів.

Альтернативне вирішення спорів являє собою низку різноманітних процедур, спрямованих на подолання правових конфліктів, які часто здійснюються недержавними органами або приватними особами на основі принципів добровільності, нейтральності, конфіденційності, остаточності та рівності.

Міжнародно визнані альтернативні методи вирішення спорів включають наступні основні види: переговори, арбітраж та медіація.

Переговори як альтернативний метод вирішення спору є обговоренням, яке здійснюється безпосередньо, тобто без участі третьої особи, посередника або медіатора, спрямоване на прийняття спільного рішення, здатного врегулювати наявні розбіжності.

Крім способу вирішення спорів, що вже виникли, переговори відіграють значну роль у запобіганні виникненню конфліктних ситуацій. На реалізацію саме превентивної функції спрямовано таку форму переговорів як консультації.

Суть цього способу полягає в тому, що держава при здійсненні дій, що зачіпають права іншої держави, сповіщає її про це з метою отримати схвалення та запобігання можливій негативній реакції. В результаті обидві держави обізнані про виникнення майбутньої ситуації і заздалегідь можуть урегулювати всі розбіжності. У цьому аспекті особливу роль відіграють спеціальні угоди, які дають змогу детально врегулювати порядок здійснення переговорів у такій формі, як консультації та повідомлення.

Арбітраж - це спосіб вирішення спору, при якому сторони доручають вирішення свого конфлікту одному або декільком незалежним арбітрам. Третейський розгляд - одна з можливих форм врегулювання спорів за допомогою недержавної інстанції, так званого третейського суду. Він складається з одного чи трьох третейських суддів (арбітрів). Третейський суд (арбітраж) розглядає спір та виносить своє рішення, спираючись на норми права. Як правило, таке рішення є остаточним і обов'язковим для виконання. Заперечити його у державних судах можна лише у виняткових випадках, наприклад, якщо домовленість сторін про розгляд спорів у третейських судах (арбітражі) спочатку була недійсною. У більшості країн світу рішення третейських судів чи міжнародних арбітражів офіційно визнані та підлягають виконанню. Це «приватне правосуддя» дозволяє уникнути процесуальних затримок та обтяжливих судових розглядів у державних судах.

Медіація – це вирішення спору за участю третьої, нейтральної, неупередженої, не зацікавленої у суперечці сторони – медіатора, який допомагає сторонам виробити загальне розуміння спору та діяти у напрямі його врегулювання. Це структуровані переговори, у яких сторони самі добровільно намагаються досягти згоди. При цьому вони повністю контролюють процес ухвалення рішення щодо врегулювання спору і самі визначають, як вирішувати конкретні питання. Медіатор не визначає, яка правильна думка, він лише підтримує сторони в знаходженні рішення.

Внаслідок проведеного аналізу, ми змогли виділити наступні переваги та недоліки методів АВС:

1) альтернативне вирішення спорів передбачає можливість використання різних методів, які найкраще враховують інтереси сторін та їхні вимоги залежно від характеру спору;

2) інструменти АВС базуються на договорі, який визначає добровільність його застосування та спосіб мирного врегулювання; можливість кожної сторони самостійно та повністю контролювати процес; можливість використання комбінації або послідовності вищевказаних засобів;

3) аналіз застосування АВС на практиці показує деякі недоліки. Серед яких: їх ефективність значно залежить від співпраці сторін-учасників спору; відсутність правової та чіткої підтримки з боку законодавців; складність застосування процедури за наявності кількох сторін у спорі; суперечливий вибір посередників, що створює обстановку значних ризиків.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що сьогодні існує нагальна потреба у вивченні міжнародного досвіду вибору найбільш ефективних та перевірених альтернативних методів вирішення спорів для подальшого вдосконалення у тому числі національного законодавства, приведення його у відповідність до норм ЄС та розробки механізмів практичного застосування. Сфера регулятивних та примирювальних процедур у конфліктних ситуаціях між суб'єктами міжнародного права на разі має пріоритетне значення у сфері регулювання міжнародних спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основні принципи міжнародного публічного права. URL: <https://juresprudence.com.ua/osnovni-printsipi-mizhnarodnogo-publichnogo-prava/> (дата звернення 10.10.2023).
2. Альтернативні способи вирішення спорів у міжнародній практиці. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/9/43.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
3. Худякова Т. М. від ненависті до щастя. URL: http://ukrmediation.com.ua/ua/useful_information/articles/?pid=741 (дата звернення 10.10.2023).
4. Про медіацію: проект Закону України No2425 від 26.06.2013. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=47637&pf35401=268054> (дата звернення 10.10.2023).
5. Міжнародне право. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/nw26.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
6. Міжнародне гуманітарне право. URL: <https://naurok.com.ua/test/mizhnarodne-gumanitarne-pravo-1149397.html> (дата звернення 10.10.2023).
7. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах матеріали V Міжнародного правничого форуму. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/43407/1/Андрушко%20А.В.%20Проблемні%20питання%20імплементатії%20норм%20МП%20про%20відпов.%20за%20злочини%20проти%20людяності.pdf> (дата звернення 10.10.2023).

8. Медіація в сучасному світі та перспективи її розвитку в Україні. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014649 (дата звернення 10.10.2023).
9. Медіація в Україні: на порозі нового етапу розвитку. URL: https://lb.ua/blog/pravo_justice/573234_mediatsiya_ukraini_porozi_novogo.html (дата звернення 10.10.2023).
10. Суб'єкти міжнародного права. Визнання та правонаступництво в міжнародному праві. URL: https://arm.naiav.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_2.html (дата звернення 10.10.2023).
11. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення 10.10.2023).
12. ДЕКЛАРАЦІЯ про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140050__140050 (дата звернення 10.10.2023).
13. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі. URL: https://zakon.cc/law/document/read/994_055 (дата звернення 10.10.2023).
14. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/1-komplekt-programmediatsiya.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
15. Гаазькі Конвенції 1899 та 1907 РР. Про мирне вирішення міжнародних суперечок. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4741/1/ГАЗЬКІ%20КОНВЕНЦІЇ%201899%20ТА%201907%20РР..pdf> (дата звернення 10.10.2023).

16. Пакт Бріана-Келлога. Проблеми боротьби за мир і роззброєння наприкінці 20-х рр. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/WW/29.htm> (дата звернення 10.10.2023).
17. Конвенція про мирне вирішення міжнародних зіткнень. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141189__547605 (дата звернення 10.10.2023).
18. Еволюція створення системи міжнародного правосуддя. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/79.pdf (дата звернення 10.10.2023).
19. Міжнародні торговельні суперечки у сучасній регулятивній парадигмі. URL: http://ierjournal.com/journals/19/2013_5_Gordeeva.pdf (дата звернення 10.10.2023).
20. ООН: Генеральна Асамблея та Рада Безпеки. URL: https://duan.edu.ua/images/staff/departments/law/Files/Prezentatsiyi/oon-ta-rb_ivaniczya-a.pdf (дата звернення 10.10.2023).
21. Статут Міжнародного суду ООН. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/statute-of-the-court/statute-of-the-court-ua.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
22. Холодна війна і посилення консервативних тенденцій у США і СРСР. Демократичні рухи в 1960-70-х роках. URL: <https://naurok.com.ua/test/holodna-viyna-1141675.html> (дата звернення 10.10.2023).
23. Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141079__141079 (дата звернення 10.10.2023).
24. Про альтернативне вирішення спорів. URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/korysna-informatsiia/pro-alternatyvne-vyrishennia-sporiv> (дата звернення 10.10.2023).
25. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3835/1/verba-sydor_26-05-21.pdf (дата звернення 10.10.2023).

26. Медіація у професійній діяльності юриста. URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2020/02/Textbook_on_Mediation_for_Law_Schools.pdf (дата звернення 10.10.2023).
27. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж / Г.А. Цірат. – К., 2022. – 302 с.
28. Медіація як інструмент відновного правосуддя та альтернативний спосіб вирішення господарських спорів. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/32947/1/Теслюк%20І.В..pdf> (дата звернення 10.10.2023).
29. Альтернативні способи вирішення спорів: розвиток концепції. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28601/1/Подковенко.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
30. Медіація як один із ефективних альтернативних способів вирішення конфліктів. URL: <https://rtpp.com.ua/news/mediatsiya-instrument/> (дата звернення 10.10.2023).
31. Міжнародний арбітраж. URL: <https://www.international-arbitration-attorney.com/uk/what-is-international-arbitration/> (дата звернення 10.10.2023).
32. Buhring-Uhle C. Arbitration and Mediation in International Business / C. Buhring-Uhle. – KJuw Law, 2021. – 546 p.
33. Бережная И. Сумна доля альтернативних методів вирішення спорів в Україні. URL: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx> (дата звернення 10.10.2023).
34. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T400200> (дата звернення 10.10.2023).
35. Виконання рішень іноземних судів та міжнародних арбітражів. URL: <http://solonko.com.ua/index.php/blog/item/224-vykonannia-rishen-inozemnykh-sudiv-ta-mizhnarodnykh-arbitrazhiv/224-vykonannia-rishen-inozemnykh-sudiv-ta-mizhnarodnykh-arbitrazhiv> (дата звернення 10.10.2023).

36. Наслідки розриву дипломатичних відносин. URL: <https://glavcom.ua/columns/ozerkal/naslidki-rozrivu-diplomatichnih-vidnosin-824071.html> (дата звернення 10.10.2023).
37. Медіація як альтернативний спосіб вирішення трудових спорів: науково - практичний аспект. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2022/n1/22mvpnpa.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
38. Антимонопольна політика. Урок США для України. Частина 2. Злиття та поглинання. URL: <https://voxukraine.org/mergers-ua> (дата звернення 10.10.2023).
39. Convention on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters. URL: <https://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/convention-on-mutual-administrative-assistance-in-tax-matters.htm> (дата звернення 10.10.2023).
40. Mutual Legal Assistance Treaties Of The United States. URL: <https://www.justice.gov/criminal-oia/file/1498806/download> (дата звернення 10.10.2023).
41. Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_922#Text (дата звернення 10.10.2023).
42. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. URL: https://ipo.naiu.kiev.ua/documents/materiali_dlia_sluhachiv/dovidkova/Судова_влада_незалеж_суддів_2022.pdf (дата звернення 10.10.2023).
43. Fifth United Nations Conference To Review All Aspects Of The Set Of Multilaterally Agreed Equitable Principles And Rules For The Control Of Restrictive Business Practices. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tdrbpconf6d12_en.pdf (дата звернення 10.10.2023).
44. Cooperation between competition authorities - a vision for the future. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_00_234 (дата звернення 10.10.2023).
45. Lake Lanoux Arbitration (France V. Spain). URL: http://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/france_v_spain.pdf (дата звернення 10.10.2023).

46. Federal Energy Regulatory Commission Reports. URL: https://books.google.com.ua/books?id=WCwaAAAAMAAJ&pg=SA61-PA312&lpg=SA61PA312&dq=US+gas+importers+appeared+before+the+National+Energy+Agency+of+Canada,+and+Canadian+officials+participated+in+congressional+committee+meetings&source=bl&ots=A9Yg7INDOZ&sig=ACfU3U0Ru5YeURUfJFw2lnYkt3XJRirqsQ&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwjvzIi8i9yBAxXxxA1HNaakD_QQ6AF6BAgIEAM#v=onepage&q&f=false (дата звернення 10.10.2023).
47. Державна територія і державний кордон. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32308101.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
48. Історія міжнародних організацій. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/790/1/Istoriya_mizhnarodnykh_orhanizatsiy.pdf (дата звернення 10.10.2023).
49. Lake Lanoux Case (France-Spain). URL: <https://www.jstor.org/stable/2195225> (дата звернення 10.10.2023).
50. Дипломатія в міжнародних відносинах: ретроспекція і сучасність. URL: <http://fmv.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/Тези-Дипломатія-конф-МВіРС-24.02.2023-1.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
51. South-West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa); Second Phase. URL: <https://www.refworld.org/cases,ICJ,4023a9414.html> (дата звернення 10.10.2023).
52. Northern Cameroons (Cameroon v. United Kingdom). URL: <https://www.icj-cij.org/case/48> (дата звернення 10.10.2023).
53. Law of Treaties: Comments by Governments on the draft articles on the law of treaties drawn up by the Commission at its fourteenth, fifteenth and sixteenth session. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_182.pdf (дата звернення 10.10.2023).
54. Конвенція про майбутнє багатостороннє співробітництво в галузі рибальства в північно-західній частині Атлантичного океану. Конвенція,

- Міжнародний документ від 24.10.1978. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_143#Text (дата звернення 10.10.2023).
55. Сучасні проблеми міжнародного права. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/M_V_монографія.pdf (дата звернення 10.10.2023).
56. Міжнародний комерційний арбітраж, як спосіб розв'язання спорів в міжнародному приватному праві. URL: <https://magistr.ua/works/97/120391/> (дата звернення 10.10.2023).
57. The Alabama Claims, 1862-1872. URL: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/cw/17610.htm> (дата звернення 10.10.2023).
58. Конспект лекцій з дисципліни «Теорія міжнародних відносин». URL: http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/12364/1/Конспект%20лекцій%20Теорія%20МВ%202021_291.pdf (дата звернення 10.10.2023).
59. Інституційний арбітраж і арбітраж ad hoc: дві сторони одного процесу. URL: <https://iqdecision.com/faq/arbitrazh-ad-hoc/> (дата звернення 10.10.2023).
60. Гаазькі Конвенції 1899 і 1907 рр. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TS001933> (дата звернення 10.10.2023).
61. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9563/Prav%20zabezp%20efect%20vykon%20rishen%20ESPCH%2015_09_12.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 10.10.2023).
62. Сучасні глобалізаційні виклики і міжнародне право. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2020/VUKLUKU_15-11-18.pdf (дата звернення 10.10.2023).
63. Rosalyn C. Higgins. URL: <https://hoogleraren.universiteitleiden.nl/id/3202> (дата звернення 10.10.2023).
64. Міжнародно-правові стандарти прав людини. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3716/1/МПСПЛ_навч.%20посібник_05.06.19.pdf (дата звернення 10.10.2023).

65. The Georgia v. Russia Case: A Commentary. URL: [http://www.haguejusticeportal.net/Docs/HJJ-JJH/Vol_3\(3\)/Journal%20-%20Okowa%20-%203.3%20-%20EN.pdf](http://www.haguejusticeportal.net/Docs/HJJ-JJH/Vol_3(3)/Journal%20-%20Okowa%20-%203.3%20-%20EN.pdf) (дата звернення 10.10.2023).
66. From Land Wars to Gas Wars: Chile-Bolivia Relations and Globalisation. URL: <https://www.jstor.org/stable/45072830> (дата звернення 10.10.2023).
67. Oman Chamber Of Commerce And Industry Compromise And Arbitration Regulation. URL: <http://images.mofcom.gov.cn/om/table/hjzc.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
68. Francis Lieber and the Process of Constitutional Amendment. URL: <https://www.jstor.org/stable/1407987> (дата звернення 10.10.2023).
69. Arbitration Regulations. URL: <https://www.nib.int/files/db59e12a9ea67c759db328cfc8d22ecff97e160/67-arbitration-rules.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
70. Відповідальність у міжнародному праві. Мирні засоби розв'язання міжнародних спорів. URL: <http://nkker.com/wp-content/uploads/2022/03/P-4142-Mizhnarodne-pravo-21.03.22.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
71. Аналіз шляхів мирного вирішення міжнародних спорів: відповідь на сучасні виклики. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/140.pdf (дата звернення 10.10.2023).
72. The Transformation of European Private International Law. URL: <https://core.ac.uk/reader/162303220> (дата звернення 10.10.2023).
73. Міжнародне публічне право. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/26_2Mizhnarodne_publichne_pravo-Telipko2010.pdf (дата звернення 10.10.2023).
74. Що таке медіація і як вона реалізується. URL: <https://legalaids.gov.ua/publikatsiyi/shho-take-mediacyiya-i-yak-vona-realizovuyetsya/> (дата звернення 10.10.2023).
75. Війна за далекі острови. Фолклендська війна визначила розвиток військового флоту й авіації. URL: <https://tyzhden.ua/vijna-za-daleki-ostrovy->

folklenska-vijna-vyznachyla-rozvytok-vijskovoho-flotu-j-aviatsii/ (дата звернення 10.10.2023).

76. Американська історія та політика. URL: http://uaas.org.ua/members_works/American%20History%20&%20Politics_12.pdf (дата звернення 10.10.2023).

77. Історія та сучасний стан Індо-Пакистанського конфлікту. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/78.htm> (дата звернення 10.10.2023).

78. Росія копіює СРСР: чому Будапешт забув про 1956 рік?. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/uhorska-revoljutsiya-1956-rosiya-orban/31827490.html> (дата звернення 10.10.2023).

79. Культурологічний альманах. URL: [https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18079/almanach_%205%20\(1\).pdf;jsessionid=BC6D33536F7E5F0FA1D9BA74686B9B44?sequence=1](https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18079/almanach_%205%20(1).pdf;jsessionid=BC6D33536F7E5F0FA1D9BA74686B9B44?sequence=1) (дата звернення 10.10.2023).

80. Нейтральність та незалежність медіатора як запорука успішної медіації. URL: <https://uba.ua/ukr/news/8303> (дата звернення 10.10.2023).

81. Огляд конфліктів між Іраном та Іраком. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/114> (дата звернення 10.10.2023).

82. Захоплення американських заручників у Тегерані. URL: <https://artsandculture.google.com/entity/m01k91x?hl=uk> (дата звернення 10.10.2023).

83. Медіаційний процес на міжнародному рівні. URL: https://ukrmediation.com.ua/files/Курсова%20робота_Антонюк%20О._Міжнародний%20рівень.pdf (дата звернення 10.10.2023).

84. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/705010/1/Посібник%20Розбудова%20миру.pdf> (дата звернення 10.10.2023).

85. A manual for un mediators: advice from un representatives and envoys. URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/ManualUNMediators_UN_2020.pdf (дата звернення 10.10.2023).
86. Alternative Dispute Resolution: Mediation And Conciliation. URL: https://www.lawreform.ie/_fileupload/reports/r98adr.pdf (дата звернення 10.10.2023).
87. Structural Reforms to the Federal Judiciary. URL: <https://www.americanprogress.org/article/structural-reforms-federal-judiciary/> (дата звернення 10.10.2023).
88. Цивільно-правове регулювання окремих сфер суспільних відносин. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/739/1/16.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
89. Конвенція ООН «Про міжнародні угоди за результатами медіації» як новий інструмент у міжнародній торгівлі. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/singapore_convention_as_a_new_tool_in_international_trade/ (дата звернення 10.10.2023).
90. Європейський кодекс етики медіаторів. URL: https://decisionlab.com.ua/DLfiles/European_Code_of_Conduct_for_Mediators_UA.pdf (дата звернення 10.10.2023).
91. Медіація: європейський досвід і українські реалії. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya-evropeyskiy-dosvid-i-ukrayinski-realiyi.html> (дата звернення 10.10.2023).
92. Інституційна система ЄС. URL: <https://crust.ust.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4243256a-e957-450b-a174-cb9bea238bff/content> (дата звернення 10.10.2023).
93. Договори в процедурі медіації: Директива ЄС та українське законодавство. URL: [%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE+%D0%9E+%D0%90..pdf](#) (дата звернення 10.10.2023).

94. Положення про порядок проведення примирних процедур. Положення від 04.05.1999 № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0038299-99#Text> (дата звернення 10.10.2023).
95. Основні принципи медіації. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15120/Сулейманова%20С.Р..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 10.10.2023).
96. Європейська Конвенція з прав людини. Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 10.10.2023).
97. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення 10.10.2023).
98. Інститут медіації: зарубіжний досвід та українські перспективи. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6638/1/Подковенко%20Т..pdf> (дата звернення 10.10.2023).
99. Uniform mediation act. URL: <https://www.uv.es/medarb/observatorio/leyes-mediacion/eeuu/usa-uniform-mediation-act-2001.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
100. Implementation of Court-Annexed Environmental Mediation: The District of Oregon Pilot Project. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149268797.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
101. Комплексний аналіз поточного контексту, бар'єрів та можливостей для розвитку медіації з рекомендаціями щодо розвитку та впровадження медіації в Україні. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/New-Justice_Comprehensive_Analyses_on_-Mediation_-for_Ukraine_Ales_Zalar_UKR.pdf (дата звернення 10.10.2023).
102. Медіація в Україні: теорія та практика. URL: <https://knote.edu.ua/file/MjIxNw==/01ffcf81126fede4df411eb651af38c1.pdf> (дата звернення 10.10.2023).

103. Constitution de 1791. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791> (дата звернення 10.10.2023).
104. Цивільний кодекс Франції 1804 року та його вплив на цивільне законодавство країн Європи (на прикладі Польщі та Румунії). URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/Дисертація-7.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
105. Рекомендація No R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf (дата звернення 10.10.2023).
106. Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів державам - членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU99289> (дата звернення 10.10.2023).
107. Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам - членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text (дата звернення 10.10.2023).
108. Європейська комісія з ефективності правосуддя (CEPEJ). URL: <https://rm.coe.int/revised-saturn-guidelines-for-judicial-time-management-cepej-2014-16-u/16809ede94> (дата звернення 10.10.2023).
109. Європейська Конвенція про здійснення прав дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення 10.10.2023).
110. Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»). URL: <https://cyclo.com.ua/content/view/409/58/1/15/> (дата звернення 10.10.2023).
111. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. URL: <https://khp.org/1080460475> (дата звернення 10.10.2023).
112. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні світові угоди, досягнуті в результаті медіації, з Посібником про

- прийняття та застосування (2018 рік). URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ua/22-01365_mediation_guide_ebook.pdf (дата звернення 10.10.2023).
113. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
114. Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf (дата звернення 10.10.2023).
115. Основні принципи ООН щодо впровадження програм відновного правосуддя у кримінальних справах. URL: <http://ipcg.org.ua/upload/bazovi-printsipi-oon-ukr.pdf> (дата звернення 10.10.2023).
116. Дотримання вимог справедливого судового розгляду у контексті виконання рішень Європейського суду з прав людини у групі справ «Світлана Науменко проти України» та «Меріт проти України». URL: <https://rm.coe.int/legthy-proceedings-compliance-with-the-requirements-ukr-web-final/1680a29a06> (дата звернення 10.10.2023).
117. Mediation and communication practices in education. URL: <https://www.redalyc.org/journal/5702/570272348106/html/> (дата звернення 10.10.2023).
118. Альтернативне вирішення споживчих спорів: досвід Європейського союзу. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3990/1/Альтернативне%20вирішення%20споживчих%20спорів.pdf> (дата звернення 10.10.2023).